

Pojava i proširenje Trećeg franjevačkog reda na hrvatskom povijesnom prostoru

---

Kunštek, Tomislav

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:260749>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Tomislav Kunštek

**POJAVA I PROŠIRENJE TREĆEG FRANJEVAČKOG REDA NA
HRVATSKOM POVIJESNOM PROSTORU**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Diplomski studij povijesti

Tomislav Kunštek

**POJAVA I PROŠIRENJE TREĆEG FRANJEVAČKOG
REDA NA HRVATSKOM POVIJESNOM PROSTORU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Tomislav Galović

Zagreb, 2020.

Sadržaj

Summary	4
Uvod	5
1. Crkva u vrijeme pojave pokorničkih redova	7
2. Pojava pokorničkih redova	9
3. Nastanak Franjevačkog reda	12
3.1. Osnivanje reda	12
4. Nastanak Trećeg samostanskog reda	13
5. Temeljna obilježja Franjevac trećoredaca	15
6. Redovnici na hrvatskim prostorima	16
6.1. Dolazak franjevac u hrvatske krajeve i kratki povijesni pregled njihova djelovanja	18
6.2. Hrvatska provincija	18
7. Treći red u Dalmaciji do XV. stoljeća	20
8. Nazivi za Franjevce trećoredce u srednjem vijeku	23
8.1. Remete – eremiti	23
8.2. Siromašni eremiti	24
8.3. Braća od pokore	24
8.4. Treći red sv. Franje	25
9. Nastanak samostana trećoredske provincije	25
9.1. Sveti Ivan Krstitelj izvan Zadra	28
9.2. Sveti Pavao na otočići Galevcu (Školjiču) pokraj Preka	29
9.3. Sv. Mihovil u Zaglavi na Dugom otoku	33
9.4. Sv. Marija u Prvić Luci kod Šibenika	34
9.5. Sv. Marija u Bijaru kod Osora	34
9.6. Sv. Nikola u Porozini na otoku Cresu	35
9.7. Sv. Grgur u Kopru	36

9.8. Sv. Marija od Bezgrešnog začeca u Glavotoku na Krku	38
9.9. Sv. Jeronim u Martinšćici na otoku Cresu	39
9.10. Sv. Franjo u Rabu	41
9.11. Sv. Marija Magdalena u Portu na otoku Krku	42
9.12. Sv. Stjepan na Sustipancu kod Šibenika	43
9.13. Sv. Marija od Božjeg Polja kod Vižinade u Istri	44
10. Osamostaljivanje provincije i odnos s ostalim granama franjevačkoga reda	45
11. Klerikalizacija Reda	47
12. Pravilo i Konstitucije	50
12.1. Pravilo	50
12.2. Konstitucije	51
Zaključak	54
Bibliografija	55
Prilog	57

Summary

The Appearance and Spread of the Third Order of Saint Francis in the Croatian Historical Lands

Tomislav Kunštek

Supervisor: dr. sc. Tomislav Galović

This essay deals with the formation of the monastic Third Order of St. Francis and the area of research is geographically limited to Croatian historical lands, specifically Dalmatia and Istria. This is also the area which was encompassed by the local province of Third Order Franciscans in the Middle Ages, making it an organic whole. In the 15th century certain communities of Third Order Franciscans underwent a transformation from communities composed of laymen and dedicated to charity work and penitence to a fully monastic order composed primarily of clerics with liturgical and pastoral duties. I try to chart this process in Croatian lands, first by tracking the formation of individual monasteries. After that I move on to the establishment of the new province and the formation of a separate group identity for the new order. Finally, I examine the legal foundation for the nature and structure of the order through its Rule and Constitutions.

Keywords: Third Order Franciscans, monastic order, medieval Dalmatia and Istria

Uvod

Da bi se shvatilo čovjeka i društvo srednjega vijeka, treba imati u vidu da je to društvo zajednica vjernika kršćanskog nazora. Zato nije dovoljno poznavati društvene klase, ekonomske odnose, ekonomski razvitak i filozofsko-teološke smjerove koji su u to doba bili u školama: kaptolskim, samostanskim ili građanskim. Svi nazori srednjega vijeka bili su prožeti unutarnjim težnjama vjernika, te ih je potrebno iz te perspektive upoznati kao i društvo općenito, odnosno upoznati život tadašnjih viših i nižih društvenih slojeva.¹

U svom radu osvrnut ću se na jedan vid tih unutarnjih stremljenja koja su prožimala čovjeka i društvo srednjega vijeka, a to je pokora i s njom u vezi pokornici. Uz kratak pregled pokorničkih pokreta na kršćanskom Zapadu posebno ćemo osvjetliti oblike pokorničkog života na našem području, na koje su u nekim crkvenim krugovima loše gledali zbog njihove uporabe narodnoga jezika.

Iako je velika većina upoznata s postojanjem franjevačkoga Trećega reda, malen broj ljudi poznaje zapravo točno što je to Treći red i tko mu sve pripada. Ipak, ne treba nas začuditi ta činjenica jer je franjevačka obitelj doista bogata i raznolika, a posebno upravo taj ogranak. Treći red sv. Franje čine dvije velike 'komponente':

- a) svjetovna i
- b) samostanska.

Franjevci trećoredci glagoljaši u srednjem se vijeku očituju kao zajednica pokornika koja je nikla iz pokore i živjela njezin duh kao svoje temeljno opredjeljenje. Premda je srednjovjekovna povijest franjevac trećoredaca i do sada bila u glavnim crtama poznata, nastojat ću unijeti nešto više svjetla u pojedina pitanja ovoga pokreta.

Nakon raspada karolinškog carstva Crkva je potpala pod dominaciju lokalnih feudalnih moćnika, a sama crkvena hijerarhija je prožeta svjetovnošću i simonijom. S vremenom međutim sve više jačaju zahtjevi za reformom. Iako je reforma bila multipolarna, na njeno je čelo s vremenom stao papa Grgur VII. Međutim, završetkom njegovog pontifikata ta obnova nije završena. Drugi pape su poslije njegove smrti nastavili s obnovom, kako na polju borbe za investituru tako i reformom klera. Ključno je bilo

---

¹ Usp. Daniel Patafta, *Franjevačko 13. stoljeće* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2018.).

obnoviti i vjeru puka, koji je zapravo i činio zajednicu vjernika okupljenih oko Krista. Među njima posebno su se isticali pokornici, ljudi koji su prizivali druge na pokoru kao bijeg od grijeha. Ljubav prema Kristu, smatrali su, najbolje se može izraziti pokorničkim načinom života. Prije pojave svetog Franje Asiškog, ovaj oblik duhovnosti bio je dosta raširen među pukom. Koncem XII. i početkom XIII. st. pokret je živ, no nedostaju mu pravi duhovni vođe. Franjo i njegovi drugovi, koji se na početku zovu „pokornici iz Asiza“ utjecat će na poseban način svojim životom i putujućim propovijedanjem na buđenje Pokorničkog reda. Mnogi će „dragovoljni pokornici“ tražiti od Asiškog Sveca i oblik života, koji će u sebi posjedovati punu franjevačku duhovnost. Nastavit će se nazivati „Pokornička braća i sestre“, ali koncem XIII. st. prevladavat će naziv „Treći red sv. Franje“.

1. Crkva u vrijeme pojave pokorničkih redova

Snažno nabujali religiozni pokret koji je potekao iz Clunyja i redovništva zahvatio je uskoro sveukupni život kršćanskog Zapada. Nije lako shvatiti istinski kršćanski značaj nekog vremena. Taj se značaj izražava u raznolikim oblicima pobožnosti i ljubavi prema bližnjemu, u požrtvovanju vjernika za crkvene i dobrotvorne ciljeve, u umjetničkom stvaranju i književnosti, u sudjelovanju u velikim zajedničkim pothvatima. Taj se značaj ne mjeri prema vidljivim uspjesima nekog razdoblja, već mnogo više prema stupnju unutrašnjeg žara i dubine kojima je bilo življeno nasljedovanje Krista i prihvaćena evanđeoska poruka.

Oduvijek je stanje redovničkog života i težnje za savrшеноšću bilo najsigurnije mjerilo za djelotvornu snagu religiozno-crkvenog života nekog razdoblja.

Razvijeni srednji vijek donio je takvu raznolikost novih oblika redovništva i asketskog života i među klerom i među laicima, i u tome se ne razabire samo religiozna crta nego i težnja za snažnijim pojedinačnim i osobnim oblikovanjem duhovnog života. Za redovnički život javljali su se u velikom broju religioznim žarom zahvaćeni muškarci i žene svih staleža. Svi od njih nisu nalazili ispunjenje u jedinstvenom obliku benediktinskog ranosrednjovjekovnog redovništva. Mnogi su živjeli na osami kao pustinjaci, bilo kao pojedinci, bilo u naseljima. Drugi su putovali naokolo čineći pokoru i propovijedajući. Njihov životni ideal bio je apostolski život, vita apostolica, u siromaštvu i dobrovoljnom odricanju.² I svjetovni je kler bio zahvaćen reformom. Kanonički reformni pokret 11/12. stoljeća bio je snažan i težio za ostvarenjem istinske kršćanske obnove svećeničkog duha kod svih svjetovnih svećenika. Reforma je najprije zahvatila članove stolnih i zbornih kaptola. Klericima okupljenima u kanoničke zborove pri biskupskoj crkvi ili oko središnjih crkava prvobitnih župa, da bi ondje vršili korsku službu, bilo je pogotovo važno da se za njihove zajednice dobro uredi život.

Već je sveti Augustin kao biskup u Hiponu dao klericima koji su s njim zajedno živjeli čvrsto pravilo (kanon = pravilo). Kasnije su taj način života prozvali »ordo canonicus« (kanonički stalež), kao što se »redovnički stalež« zvalo »ordo monasticus«. Pri tom je pred očima lebdio kršćanski ideal »vitae communis« po uzoru na apostole.

---

² Franzen, A., *Pregled povijesti crkve*, (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004), 89.

Kanonicima ipak nije bilo zabranjeno da imaju privatni posjed, a redovnicima je bilo zabranjeno. Kanonici uz to uopće nisu polagali redovničke zavjete. No zajednički je život tražio ozbiljno održavanje reda i poslušnost prema vodstvu. Samo tako mogao se ostvariti zadatak: naročito svečano obavljanje službe Božje u stolnoj ili zbornoj crkvi.³

Kako su se slobodnije kleričke zajednice lako osipale, to se neprestano javljala potreba reformi. U duhu povijesnih prilika, veliki sveci redovito su Božji odgovor na izvanredne teškoće i nevolje nekog vremena. Franjo Asiški i Dominik po unutrašnjem pozivu i milosti pokazali su put iz teške dvoumice u kojoj se nalazila Crkva i društvo. Crkva, koja je postala bogata i moćna, i kršćansko društvo, procvatilo u ekonomskom obilju, našli su se u opasnosti da podlegnu svome bogatstvu i da izgube vezu sa siromašnim pučanstvom. Moć i sila nisu mogli spasiti jedinstvo — moglo ga je spasiti tek unutrašnje prevladavanje sukoba, u duhu evanđelja. Time što su sami svojim životom očitovali do krajnjih granica ideal siromaštva u savršenom nasljedovanju Krista, a da pri tom nisu bez razlike napadali bogatstvo drugih niti su imetak smatrali zlim u sebi, oni su naučavali kako se u isti mah i odriče i posjeduje, ili kako Pavao kaže: »Čini se da smo žalosni, a zapravo smo uvijek veseli; čini se da smo siromasi, a zapravo smo oni koji mnoge obogaćuju; čini se kao da smo ljudi bez ičega, a zapravo smo oni koji posjedujemo sve« (2 Kor 6,10).⁴

Sv. Franjo je rođen 1181/1182. u Assisiju. Nakon bezbrižne mladosti, Franju, prepunog poletnih planova, obuze u proljeće 1205. težnja za siromaštvom. Bilo je to na ratnom pohodu u Apuliju, kamo je pošao da stekne viteški čin. Od tog časa živio je samo za odricanje, u djelima pokore i ljubavi prema bližnjemu. Kad ga je otac 1206. otjerao od kuće, krene on naokolo veselo pjevajući i prosjačeći. U crkvi Sv. Porcijunkule kod Assisija, u proljeće 1208.—1209. g. upozna on iz Mt 10, 5 svoj životni put: treba da svim ljudima, svim Božjim stvorenjima propovijeda poruku o milosrdnoj ljubavi Spasitelja i da ih potakne neka se obrate i vrate Bogu.⁵ Nekoliko učenika mu se priključi; s njima on godine 1209/10. krene u Rim da bi od Inocenta III dobio potvrdu za svoj način života i propovjedničko poslanje. Papa odobri i jedno i drugo (prema legendi, potaknut viđenjem u snu). Tada počne njegova djelatnost. Besprimjnom brzinom raširi se njegova ideja. Navješćujući pokoru i ljubav prema Bogu proputovao je Italiju, južnu Francusku i

---

³ Franzen, *Pregled povijesti crkve*, 90.

⁴ Isto, 97.

⁵ Isto, 97.

Španjolsku (1214—1215). Htio je obratiti katare i Maure, ali ne silom oružja i moći, već da ih kao mali brat — htio je da on i njegovi drugovi budu - *fratres minores* — obrati ljubavlju, poniznošću i radošću.⁶ Već zarana se njegov red stao širiti. Franjina je pojava svugdje dala zamaha snažnom pučkom pokretu, koji je obuhvatio sve slojeve. Omladina je pohrlila k njemu. Uživao je povjerenje priprostog puka, a jednako i povjerenje pape i biskupa. Od toga pokreta nastao je i Treći samostanski franjevački red, koji je ostavio duboki trag u povijesti našega područja.

2. Pojava pokorničkih redova

Nakon velike Grgurovske reforme u XI. stoljeću, Crkva je izborila slobodu u odnosu na svjetovnu vlast. Isto tako, sve je više stjecala političku i materijalnu moć, ali se zato narod sve više udaljavao od nje. Građanski je stalež dobivao na društvenoj važnosti te je još tijekom križarskih ratova počeo pokazivati veliku sklonost prema osamostaljenju u odnosu na državnu, ali i crkvenu vlast. Cjelokupno stanje potaklo je pojedine skupine na nasljedovanje života kojim su živjeli Krist i apostoli. Neke će od njih spontano provoditi život u siromaštvu i putujućem propovijedanju, što se s vremenom pretvorilo u pučki pokret. Budući da su takvi pokreti u početku bili prepušteni samima sebi, s vremenom su pojedini vjernici počeli samostalno tumačiti Sveto pismo te kritički ocjenjivati život predstavnika službene Crkve, ali i propovijedati nauk koji nije bio u skladu s kršćanskom vjerom. Bogatstvo Crkve, koje je bilo dostupno samo višem svećenstvu, više je pak poticalo na pohlepu nego na duhovnu i intelektualnu izgradnju, dok je većina nižeg svećenstva bila suočena s intelektualnom zaostalošću i moralnom bijedom. Takvo stanje bilo je pogodno za nastanak i rast krivovjerja pa su se mnogi odijelili od Crkve. Svećenici nisu znali na privlačan način predstaviti kršćanski nauk, te zbog njihova bogatstva, ljudi u njima nisu prepoznavali nasljednike apostola.⁷ Crkva u takvoj situaciji pokušava pronaći sredstva kako bi na prikladan način obranila kršćansku vjeru. Kako bi se zaustavilo širenje heretičkih pokreta, 1179. godine, na Trećem lateranskom saboru, doneseno je više dekreta o obaveznoj teološkoj izobrazbi svećenstva. Zahvaljujući toj odredbi diljem Europe, uz

---

⁶ Franzen, *Pregled povijesti crkve*, 98.

⁷ Ana Buljat, *Sveti Dominik i Red propovjednika*, (Zagreb: Dominikanska naklada Istina, 2012), 11.

katedralne crkve, počele su se osnivati škole, posebno u Italiji i Francuskoj, gdje se naročito proučavala teologija i crkveno pravo⁸.

Početak XIII. stoljeća obilježila je velika vjerska kriza u nekim dijelovima Europe. Pojavile su se brojne sekte, hereze i protucrkvjeni pokreti. Osobit je utjecaj imao dualizam, filozofski pravac koji naučava da postoje dva počela, materijalno i duhovno, pri čemu je materijalni svijet zao i njegov tvorac je „zli bog“⁹.

Papa Inocent III. (1198.-1216.), preuzevši vodstvo Crkve, pokušao je zaustaviti širenje heretičkih pokreta te je 1215. godine, na Četvrtom lateranskom saboru odredio da ne samo katedralne nego i kanoničke crkve moraju uzdržavati po jednog učitelja gramatike i teologije. Isto tako, papa Inocent III. se za svog pontifikata trudio da obnovi monastički život u Crkvi. Naime, ne samo da su benediktinske opatije dobrim djelom gospodarski i religiozno dospjele u opasnu krizu nego su i reformni redovi 12. stoljeća (cisterciti i regularni kanonici), čini se, bili slično pogođeni gubitkom religiozne supstancije. Papa je apelirao na same redove, obvezao episkopat na vizitacije, poslao svoje legate da steknu uvid u stvari te da uklone probleme. U isti je mah Inocent potpomagao nove tvorevine, kao Guida iz Montpelliera s njegovim hospitalskim bratovštinama, Ivana iz Mathe i njegov red za razmjenu zarobljenika između islama i kršćanskih nacija. I Njemački je red 19. veljače 1199. godine dobio papinsko odobrenje. Međutim, Inocent je u prvom redu pokušao brižnom rukom privesti Crkvi udruživalačku snagu kako se ona pokazivala u pokretu siromaštva njegova razdoblja u mnogim krajevima Francuske i Italije (pogotovo u heretičkim skupinama). Uspjelo mu je dijelom pridobiti lombardijske humilijate, te dijelove valdenskog pokreta pod Durandom iz Huesce u Španjolskoj vratiti u krilo Crkve¹⁰. U tu cjelinu idu počeci obaju velikih prosjačkih redova (dominikanaca i franjevac), ustanova koje će tijekom 13. stoljeća biti uzorom daljnjem osnivanju redova. Ne čudi što su se oba reda rodila tamo gdje su se oblikovala najopasnija krizna žarišta, u južnoj Francuskoj i u srednjoj Italiji. Ipak su pritom dodiri s herezom bili za Dominika od daleko

---

⁸ Buljat, *Sveti Dominik i Red propovjednika* 12.

⁹ Isto, 13.

¹⁰ Franzen, *Pregled povijesti crkve*, 95.

većeg značenja nego, recimo, za Franju poznavanje odgovarajućih pojava u okolini njegove umbrijske domovine.¹¹

Bezuvjetni ideal siromaštva prihvatila su još dva reda: augustinci-pustinjaci (eremiti), koji su papinsku potvrdu dobili 1256. godine, te karmelićani, koji su se 1228. godine bili preselili iz Svete zemlje u Europu, a 1247. godine utemeljili su se također kao prosjački red. Ovom se posljednjem redu 1452. godine priključila i ženska grana, karmelićanke.¹² Ta četiri prosjačka reda zadobila su veliko značenje u crkvenom životu. Za razliku od onih skupina koje su završile kao heretičke i izvan Crkve, poput katarata i valdenga, prosjački redovi traže i nastoje ostvarivati ideal evanđeoskog nasljedovanja Krista u jednostavnom životu siromaštva, pokore, kršćanskog propovijedanja i ljubavi prema bližnjemu. S prosjačkim redovima 13. stoljeća nastaje novi tip redovništva koji se bitno razlikuje od starijih redovničkih i kanoničkih zajednica. Članovi prosjačkih redova svojim su zavjetima bili doživotno vezani jedino za svoj red, ali ne i za određeni samostan. Zadužbine i samostani dotadašnjih zajednica bili su zajedničko vlasništvo, često prilično bogato, premda su pojedinačni članovi polagali zavjet siromaštva. Prosjački redovi nisu zahtijevali samo uobičajeno osobno siromaštvo svojih članova, već su se dalekosežno odricali vlasništva samog reda i njegovih samostana. Prosjački redovi bitno se razlikuju od starijih redova i samim svojim ustrojem. Oni ne priznaju ni autonomiju pojedinačnih samostana ni podčinjenost nekom „vladajućem“ središnjem vodstvu. Redovi su bili podijeljeni na provincije ili pokrajine kojima su pripadali samostani dotične pokrajine. Svi predstojnici birani su na određeno vrijeme: predstojnici samostana, voditelji provincija i generalni ministar s ostalim suradnicima redovničkog vodstva. Time je struktura reda poprimila prepoznatljivo demokratsko obilježje. Pripadnici muških redova bavili su se fizičkim radom, učenjem, poučavanjem, dušobrižništvom, djelima ljubavi prema bližnjima, ali i prosjačenjem milostinje, koje je s vremenom bila ograničeno, ali nikada posve iskorijenjeno. Svoje djelovanje od samog početka usmjeravali su na gradove, bili su dušobrižnici svih slojeva, a da za to nisu uzimali nikakav novac.

---

¹¹ Ivo Goldstein, Borislav Grgin, *Europa i sredozemlje u srednjem vijeku* (Zagreb: Novi Liber, 2006), 293.-294.

¹² Franzen, *Pregled povijesti crkve*, 98.

3. Nastanak Franjevačkoga reda

Utemeljitelj reda Franjo Asiški, rođen 1181. godine u umbrijskom gradiću Asizu, bio je sin dobrostojećeg trgovca tkaninom Pietra Bernardonea i majke iz ugledne francuske obitelji. Kršten je imenom Ivan, ali ga je otac od milja nazivao Francesco (Francuz). Bio je osjetljive naravi s natprosječnom inteligencijom, nadaren intuitivno i glazbeno, otvoren i velikodušan. Srednje obrazovanje onog doba stekao je u gradskoj školi u Assisiju. U mladosti je vodio bezbrižan i raspustan život. Oduševljavao se za viteški stalež pa je krenuo i u borbu, ali je pao u dulje zarobljeništvo za vrijeme rata između Assisija i Perugie 1202. godine. Dugotrajna bolest koja je uslijedila potaknula ga je na dalekosežnu preobrazbu njegove religioznosti. Stupnjeve te promjene nije lako prikazati, ali je uvjetovana doživljajem veličanstva Boga kao Oca, brigom koja se u Franji probudila za Crkvu koja propada i za nevolje siromašnih i bolesnih u okolici bogatog Assisija. Sukob s ocem 1206. godine završio je tako da ga je otac razbaštinio. Nakon toga je odlučio služiti Bogu u siromaštvu i milosrdnim djelima. Navodi se da je svoj životni put spoznao u crkvi Sv. Porciunkule kod Assisija, u proljeće 1208/1209. godine, kad je čitao evanđelje Mt 10, 5-16. Uskoro je oko sebe okupio sljedbenike koji su mu se pridružili u propovijedanju radosne vijesti.

3.1. Osnivanje reda

Franji se s vremenom pridruživalo sve više oduševljenih sljedbenika, velikom većinom obični vjernici, ali i poneki svećenik. Živjeli su u skromnim uvjetima, a uzdržavali se isključivo od milodara u naravi koje bi isprosili od dobrih ljudi, koliko im je bilo potrebno za svaki dan. Svojim primjerom i riječima poticali su kršćane na pokoru, obraćenje, Božji strah i ljubav služeći se jednostavnim, ali snažnim načinom govora. Kada se broj sljedbenika popeo na dvanaest, Franjo je napisao spis o obliku života svoje nove zajednice. To njegovo Prvo pravilo, kako ga nazivaju povjesničari, bilo je vrlo kratko i jednostavno, uglavnom složeno od citata iz evanđelja. Njime Franjo nije odredio neke organizacijske oblike, nego samo naglasio uzvišeni i čisti ideal života posvećena Bogu i braći ljudima. Temeljne točke tog spisa bile su: truditi se živjeti prema evanđelju,

apsolutno siromaštvo skupine, trajno stanje pokorničke misije prolazeći svijetom bez financiranja bilo koje vrste te rad i milostinja kao sredstvo života¹³.

Nakon toga je Franjo odlučio da je vrijeme da dobije odobrenje Crkve u Rimu za svoje pravilo i da se čitava skupina zaputi prema prijestolnici kršćanstva. Njegov mjesni biskup Guido preporučio ga je kardinalu Ivanu da mu on osigura audijenciju kod pape Inocenta III. Unatoč prvotnom protivljenju, papa Inocent III. ipak je prihvatio braću pod crkvenu jurisdikciju i dopustio Franji da on i njegova braća tako žive i propovijedaju. Novi red odobren je 1210. (prema nekim i 1209.) godine, a kardinal Ivan je, s papinom ovlašću, podijelio dvanaestorici kleričku tonzuru koja im je jamčila crkveni imunitet.¹⁴

Po povratku iz Rima, Franjo se sa braćom smjestio u Porciunkuli i odlučio da se pripadnici njegove skupine nazivaju Manja braća.

4. Nastanak trećeg samostanskoga reda

Sveti Franjo utemeljio je tri različite duhovne zajednice ili tri reda.

Prvi red - Red 'manje braće', u tijeku povijesti doživljavao je različite promjene, koje su se odrazile i na vanjski način života u redu, te sukobe oko obdržavanja Pravila, posebno u poimanju zavjeta siromaštva kako ga je sv. Franjo živio i dao kao primjer svojoj braći.

Danas u prvom franjevačkom redu postoje tri različita ogranka franjevaca: franjevci opservanti, franjevci konventualci i franjevci kapucini. U tijeku povijesti bilo je sve do pred konac XIX. stoljeća mnogo više različitih ograna koji spadaju pod prvi red.

Drugi red - Red „siromašnih gospođa“ ili sestara klarisa (sestara sv. Klare), jest samostanski red za žene, kojemu je prva na čelu bila sv. Klara (1194.-1253). Nadahnuta primjerom sv. Franje započela je sv. Klara samostanski život sa svojim drugaricama, a njoj i njenim sestrama sv. Franjo daje duhovnu pomoć i preporučuje ih „manjoj braći“.

Treći red - Toma Čelanski, prvi životopisac i suvremenik sv. Franje koji s njim skupa živi neko vrijeme, piše o sv. Franji: "Trčali su muževi, trčale žene, žurili klerici, hitali su redovnici da vide i čuju čovjeka Božjeg koji im se pričinjao kao čovjek s drugoga

---

¹³ Lazaro Iriarte, *Povijest franjevaštva*, (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2013), 28.

¹⁴ Isto, 29.

svijeta... i tako mnogi, odbacivši svjetovne brige, u životu i naučavanju blaženoga oca Franje spoznali su sami sebe i poželjeli ljubiti i častiti Stvoritelja... Potaknuti njegovim propovijedanjem, načinom života, Pravilom i naučavanjem obnavljali su se vjernici Crkve Kristove obaju spolova, a trostruka vojska onih koji se spašavaju donosila je pobjedu.“¹⁵

Nadahnuti Franjinim životom i propovijedanjem, mnogi koji nisu napustili svoje osobne, obiteljske i društvene obveze - ženidbenu svezu, brigu za postarije roditelje, pastoralne službene obveze, brigu za djecu i druge obveze koje su priječile ulazak u samostanski život, prihvaćaju savjet sv. Franje da žive u duhu Evanđelja u svojoj svjetovnoj sredini sa svojim staleškim obvezama. To je ukratko bit trećeg reda sv. Franje. Trećoredci su kršćani koji više, bolje i savršenije teže za što kvalitetnijim evanđeoskim životom u svijetu.

Malo-pomalo neki od ovih, u težnji za još savršenijim životom u duhu Evanđelja, „napuštaju svijet“ i žive u vlastitim kućama kao redovnici¹⁶.

I među Franjinim sljedbenicima u Zadru ima takvih koji se povlače iz svijeta, „napuštaju svijet“, i žive u „vlastitim kućama“ već godine 1235., dakle samo devet godina nakon smrti sv. Franje (1226); a neki među njima čak i strižu kose u znak potpunog otcjepljenja od svijeta i pripadanja Kristu, odnosno redovničkoj zajednici.¹⁷

Postojanje pokornika u Crkvi seže u prva kršćanska stoljeća i to postojanje vezano je uz praksu javne pokore prvih kršćanskih stoljeća. Nazočni su u Crkvi u tijeku cijele povijesti a posebno živo buđenje nastaje u drugoj polovici XI. stoljeća, do vremena sv. Franje, koji i sam u prvim godinama svojega obraćenja pripada „Pokornicima iz Asiza“.

U krugu ovih sljedbenika sv. Franje, u „redu pokornika“, kasnije nazvanom trećim redom sv. Franje, već se zarana zapažaju dvije kategorije, i to u svezi s načinom života:

- a) pustinjaci (eremiti) i
- b) bolničari, hospitalijeri, među kojima nailazimo i na svećenike-pastoralne radnike.

Iz ove dvije kategorije s vremenom će nastati i pravi samostanski red tj. Treći

---

¹⁵ Toma Čelanski, *Vita prima*, preveo D. Damjanović, (Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1977), 37.

¹⁶ „Napustiti svijet“ – u srednjem vijeku znači poći u samostan. Do II. vatikanskog sabora kao savršeniji oblik kršćanskog života držan je onaj u samostanu.

¹⁷ CD sv. III., 446.

samostanski red sv. Franje. U različitim vremenima i u različitim narodima i zemljama nastat će i različiti treći redovi, negdje kao čisto kleričke redovničke zajednice.

Na našem prostoru Treći samostanski red nastao je kao pravi klerički red, čiji su članovi u srednjem vijeku poznati kao glagoljaši, hrvatski redovnici - *religiosi illirici*, a i pod drugim nazivima.

U ovom kratkom prikazu potrebno je spomenuti da je kod nas u srednjem vijeku nastalo i više ženskih redovničkih zajednica Trećega reda sv. Franje. Ovdje ćemo samo nabrojiti mjesta u kojima nalazimo ženske trećoredske samostane u srednjem vijeku: Dubrovnik (znamo za barem tri različita samostana), Ston, Split, Trogir, Šibenik, Zadar, Obrovac, Rab, Krk i neka druga mjesta za koja nemamo točnih podataka, ali se spominju u kasnijim dokumentima.

Prvi trećoredci koji se kod nas spominju po imenu jesu fra Damjan i fra Pavao godine 1251. u Zadru.¹⁸ Nažalost nisu nam danas poznati i sačuvani povijesni dokumenti da bismo mogli pratiti život trećoredaca u neprekidnom slijedu već od tih najranijih vremena. Tek iz druge polovice XIV. stoljeća postoji nešto više dokumenata iz kojih možemo slijediti povijest Trećeg samostanskog reda sve do danas.

5. Temeljna obilježja Franjevaca trećoredaca

Temeljni dokument za upoznavanje identiteta, načina života i duhovnosti jedne redovničke zajednice ili Reda jest njihovo *Pravilo*. U njemu se zrcale motivi, nakane, način života utemeljitelja i očekivanja Crkve, po odobrenju i potpori crkvene vlasti. Samostanski franjevci trećoredci živjeli su od početka po nadahnuću i uputama sv. Franje Asiškoga (*Pismo vjernicima i Memoriale propositi*), zatim po *Pravilu pape Nikole IV.* (1289.) koje je bilo zajedničko svim trećoredcima: onima u svijetu i u samostanu. Samostanski pravac života se zatim oblikovao i dograđivao odlukama i *Konstitucijama* generalnih kapitula Reda.

Od samih početaka organizacije franjevci trećoredci služili su se u službi Božjoj glagoljicom i staroslavenskim jezikom. Otada do najnovijih dana nose časni naslov glagoljaši. Dapače, prvi je put naziv glagoljaši (glagolae) upotrijebljen 1483. godine, za

---

¹⁸ Stjepan Ivančić, *Povjestne crte o samostanskom III. redu s. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržavi: sa priložima* (Zadar: Odlikovana tiskarna E. Vitaliani, 1910), 215.

franjevce trećoredce iz Prvić Luke u Šibenskoj biskupiji. Krajem XVI. stoljeća počinje se sve očitije raditi na pravnom ujedinjenju redovnika franjevac trećoredaca glagoljaša u Dalmaciji i Istri s drugim franjevcima trećoredcima povezanim s generalnom upravom u Sv. Kuzmi i Damjanu u Rimu. To je ujedinjenje ostvareno 1602. godine.¹⁹

Život samostanskih trećoredaca odvijao se u ravnoteži između samostanske osame i kontemplacije te doticaja s drugim ljudima, bilo u blizini, bilo u udaljenijim mjestima. Svojim životom i propovijedanjem unose novi pokornički duh, njima svojstven, te su u vrlo kratko vremenu, pokornike i vjernike osvježili duhovnošću, zanjeli mase i okupili oko sebe sljedbenike i istomišljenike.

Način života franjevac trećoredaca bio je pokorničko-asketski. To je način života po uzoru na sv. Franju Asiškoga. Njihova naglašena pokorničko-asketska usmjerenost očitovala se u brizi za bolesne te posluživanju bolesnih u lazaretima, ubožnicama i sirotištima, kao i u smještaju kuća na prigradskim i povučenim područjima. U duhu vremena poduzimali su i pokornička hodočašća, bilo za sebe, bilo zamjenska, tj. za druge vjernike.²⁰

6. Redovnici na hrvatskim prostorima

Redovnički život je opća pojava kod svih naroda, bez obzira na različitost religija. Redovništvo je bilo, a i danas je, jedan od bitnih čimbenika Rimske crkve. Redovništvo je postojalo na našim prostorima i davno prije dolaska Hrvata. Sv. Jeronim je najpoznatije redovničko ime iz naših krajeva. On nam svjedoči da su u 4. stoljeću postojali samostani po dalmatinskim otocima. U rimskoj Dalmaciji pustinjačka naselja bila su više na otocima, dok su cenobiti (samostanci) gradili svoje samostane na kontinentalnom dijelu dalmatinske obale. Vercelijski se biskup Euzebije upoznaje s redovništvom u Palestini i na povratku osniva kod nas prvi samostan bazilijanskog (istočnjačkog) tipa 365. godine. Još u 13. st., kad dolaze franjevci u naše krajeve, postoji više samostana reda sv. Bazilija. Nastankom srednjovjekovne hrvatske države pojavljuju se i benediktinski samostani. Prvi

---

¹⁹ Ivan Botica, Tomislav Galović, fra Kristijan Kuhar, „Predgovor,“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 47 (2015): 13-15.

²⁰ Petar Runje, *Prema izvorima II*. (Krk-Zagreb: Povijesno društvo otoka Krka, Provincijalat franjevac trećoredaca, 2012), 75.

benediktinski samostan gradi knez Trpimir 852. u Rižinicama, između Klisa i Solina. U 11. st. benediktinci imaju više od 40 samostana, pretežno uz jadransku obalu. Poznat je njihov doprinos razvoju kulturnog i vjerskog života u Hrvata. Uz benediktinske opatije osnivaju se i samostanske škole. Nepochjenjiva je vrijednost tih škola za širenje pismenosti, a i kršćanske uljudbe među Hrvatima. U 13. stoljeću završava zlatno doba prisutnosti benediktinaca u hrvatskom narodu, doživljavaju razne krize, a u 19. st. potpuno iščezavaju. Upravo u 13. stoljeću, kad benediktinci doživljavaju svoju kulminaciju, pojavljuju se u našim krajevima prosjački redovi franjevci, dominikanci, augustinci, a kasnije i karmelićani. Propadanjem agrarno-feudalnog društva, u kojem su se benediktinci odlično snalazili, postaje neučinkovit način benediktinskog djelovanja u prenošenju evanđeoske poruke.

Franjevci i dominikanci će na nov način evanđeosku poruku približiti ljudima. Jednostavni i siromašni, po uzoru na Krista, živjet će Evanđelje, životom i riječju propovijedat će Krista jednostavnim i siromašnim ljudima. Neće se vezati za samostanska imanja i obradu zemlje, bit će slobodni, nevezani na bilo što, bez kuće, mjesta, novca i bilo koje stvari, kao putnici i pridošlice na ovome svijetu služit će Gospodinu u siromaštvu i poniznosti. Ići će po svijetu propovijedati prokušanim i čistim riječima, govoreći o manama i krepostima, o kazni i slavi, i to kratkim govorom jer je Gospodin na zemlji kratko govorio (Pravilo, IX). Franjevci će doslovno shvatiti Isusove riječi apostolima: „Ništa ne uzimajte na put: ni štapa, ni torbe, ni kruha, ni srebra! I da niste imali više od dvije haljine“ (Lk 9,3). Povijest Crkve je pokazala da su siromašni vjerovjesnici uvijek imali uspjeha.

Redovničkim životom i radom na hrvatskim prostorima od 13. do 18. st. ističu se i pavlini. Neosporno je, ipak, da su dva redovnička pokreta, franjevački i isusovački, u Europi i kod nas, bila i ostala posebno djelotvorna. To su dva različita modela života i djelovanja u Katoličkoj crkvi. „Franjo promatra Isusa kao siromašnog, poniznog, jednostavnog Sina Božjega koji je postao čovjekom. Ignacije... vidi u Kristu utemeljitelja kraljevstva Božjega, konkvistadora svijeta, ratnika koji se bori i koji trpi za čast i volju Oca Nebeskoga, Gospoda nad vojskama.“²¹ Za Franju je najvažnija konkretna ljudska osoba, on

---

²¹ Anđelko Barun, „Franjevci u hrvatskom narodu“, u: *Kalendar sv. Ante 1997*. (Livno/Sarajevo: Svjetlo riječi, 1997), 65.

nema sluha za strukture. Njegov ideal je biti manji. Tako i naziva svoj Red i svoju subraću. Treba biti među običnim pukom, s njima i za njih. Zato ide među odbačene, među gubavce, bijedne i siromašne ljude. Sa svakim lijepo postupa, pa čak i s razbojnikom.

6.1. Dolazak franjevacu u hrvatske krajeve i kratki povijesni pregled njihova djelovanja

Prvi franjevac koji je stupio na hrvatsko tlo bio je sv. Franjo Asiški. Početkom jeseni 1212. godine, izvješćuje to prvi Franjin životopisac Toma Čelanski (1 Čel 55), "... htio je otploviti u Siriju... Ali duvali su protivni vjetrovi i on se s ostalim putnicima nađe na obali Slavonije" (Hrvatske). S boravkom sv. Franje u Hrvatskoj 1212. predaja veže osnutke samostana u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Zadru i drugim mjestima na Jadranu. Međutim, prvi povijesni podatak o franjevcima na hrvatskom tlu imamo u oporuci trogirskog plemića Dese od 18.2.1234. Spomenuti plemić ostavlja sav svoj imetak sinovima sv. Franje u Trogiru. U oporuci veli da je još za života sv. Franje sagradio pokraj grada Trogira crkvu, ogradio je zidom i franjevcima podigao boravište. Pretpostavlja se da je to moglo biti 1214. godine. U povijesnim izvorima spominju se samostani u Puli 1227., Dubrovniku 1227/28., Zadru 1228., Splitu i Šibeniku 1229., Zagrebu 1280., u Bosni 1291., Varaždinu 1292.²² Prema Čelanu (3 Čel 95) neka gospođa iz Sclavonije dade sagraditi crkvu sv. Franje i povjeri je franjevcima. Poznati kroničar Reda Luka Wading (+1657) stavlja to u 1228. godinu. Prema tome, franjevci su, sasvim sigurno, još za života sv. Franje u Hrvatskoj.

6. 2. Hrvatska provincija

Na pitanje kad je osnovana prva franjevačka provincija u Hrvatskoj, još nemamo potpuno sigurnog odgovora. Postoje uglavnom dvije teorije:

Tradicionalna teorija po kojoj je prva provincija u Hrvatskoj,²³ pod imenom "Provincia Sclavoniae s. Seraphini", osnovana negdje 1232. sa sjedištem u Zadru, a kasnije u Splitu. U drugoj polovici 14. st. imala je četiri kustodije: istarsku, rapsku, splitsko-zadarsku i dubrovačku s 25 samostana. Ta se provincija 1272. nazvala dalmatinskom, a 1393, na općem kapitulu u Kölnu, dobiva novo ime "Provincia s. Hieronymi in Dalmatia".

²² F. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991), 165.

²³ Anđelko Barun, „Franjevci u hrvatskom narodu“, 65-8.

Na današnjim hrvatskim prostorima u to vrijeme postojala je Ugarska provincija, osnovana negdje u isto vrijeme kad i Hrvatska. Franjevci su u kontinentalnu Hrvatsku dolazili iz dva smjera, iz Dalmacije i Ugarske.

Druga je teorija novijeg datuma. Nju iznosi konventualac Marijan Zugaj.²⁴ Po njemu, Hrvatska i Ugarska provincija imaju isti početak. Na općem saboru u Porcijunkuli 1217. sv. Franjo po prvi put osniva provincije. Tada je osnovao 12 provincija koje se zovu provincije majke svim drugim provincijama. Osnivane su po principu: za svako kraljevstvo izvan Italije jedna provincija. Dvanaesta provincija majka bila je "Provincia Hungariae" za ugarsko-hrvatsko kraljevstvo. Franjevci poslani s kapitula u Porcijunkuli u tu provinciju "prešli su more", što znači da su stigli u južnu Hrvatsku. I pored nekoliko pokušaja pomicanja prema sjeveru, nikad nisu stigli u Ugarsku. Tako se Ugarska provincija praktično prostirala samo na teritoriju Hrvatske. Nju brat Ilija 1232/33 dijeli u dvije provincije: na sjeveru ostaje provincija pod istim nazivom, a na jugu "Provincia Dalmaciae". Franjevci u Ugarsku dolaze sa sjevera, iz Saske provincije. Između 1235. i 1238. godine osnivaju provinciju sa sjedištem u Strigonu pod nazivom "Provincia Strigoniensis", kako bi se razlikovala od one "Hungariae", smještene na hrvatskom teritoriju. Na generalnom kapitolu 1239. dokinute su provincije koje je osnovao brat Ilija i izvršena je nova razdioba. Tada su samostani provincije "Hungariae" u Slavoniji i Srijemu i samostani Ostrogonске provincije spojeni u jednu provinciju nazvanu "Provincia regni Hungariae", a samostani dotadašnje provincije "Hungariae" u Dalmaciji i Istri pripali su provinciji nazvanoj "Provincia Sclavoniae s. Serafini". Ova je provincija imala četiri kustodije: dubrovačku, splitsku, rapsku i istarsku s 29 samostana. Samostani u sjevernoj Hrvatskoj, osnovani prije 1239. godine, većinom su iz političkih razloga ustupljeni ugarskoj provinciji. Prema tome, "Provincia Sclavoniae", najstarija provincija na hrvatskom tlu, bila bi nasljednica provincije "Hungariae", osnovane 1217. godine kao jedna od dvanaest provincija majki. Godine 1398. promijenila je naziv u "Provincia Dalmacie sv. Jeronima".

7. Treći red u Dalmaciji do XV. stoljeća

²⁴ Anđelko Barun, „Franjevci u hrvatskom narodu“, 70-2.

Nemamo sigurnih podataka kada su se prvi put u Hrvatskoj pojavili franjevci Manja braća. Razni povjesničari iznose različita mišljenja o tom problemu. Prema Dominiku Mandiću provincija Male braće u Hrvatskoj osnovana je na općem zboru reda godine 1227., a možda i koju godinu ranije.²⁵ Do godine 1229. sigurno je na području „provintiae sclavoniae“ osnovano nekoliko franjevačkih samostana, i to u gradovima: Trogiru, Dubrovniku, Splitu, Zadru i Puli. Mnogi samostani osnovani su kroz XIII. i XIV. stoljeće.

Krajem XIV. stoljeća u franjevačkom redu nastalo je, kao i u drugim redovima Katoličke crkve, jako zanimanje za obnovu života, koje se osobito osjetilo u bosanskoj vikariji. Kako je ona imala dio samostana na području Dalmacije, u XV. stoljeću dolazilo je do napetosti između redovnika strože opservantske struje i blaže konventualske, tako da su neka područja, kao što je npr. dubrovačka kustodija, u četvrtom desetljeću cijela prešla u opservantsku struju, i to pod utjecajem Dubrovačke Republike.²⁶ U zadarskom samostanu, jednom od najuglednijih, u XV. stoljeću živjeli su redovnici strože i blaže struje, ali je on definitivno prešao pod upravu strože struje, opservanata, godine 1454.

Ovo razdoblje dosta je oskudno arhivskim materijalom pa je teško dati jasnu sliku o postojanju i djelovanju reda pokornika sv. Franje. I sama je terminologija vezana uz franjevačke pokornike neujednačena sve do početka XV. stoljeća, pa je teško odrediti što se odnosi na njih, a što na druge tadašnje pokorničke grupe.

Budući da su u srednjem vijeku franjevci u hrvatskim krajevima bili brojni, moguće je da su i sljedbenici pokorničkog reda na ovom području bili mnogo više nazočni.

U povijesnim izvorima zabilježeno je postojanje pokorničkog pokreta sv. Franje kod nas u Zadru godine 1235. Papa Grgur IX. iz Viterba je uputio 22. studenoga 1235. zadarskom nadbiskupu vrlo strogo i prijeteće pismo zamjerivši mu što ometa rad franjevcima, koji su obratili na pokoru mnoge svjetovnjake zaražene herezom. Papa zatim navodi kako su se neki i neke povukli činiti pokoru »*in domibus propriis*«, a neki ostavili i svoje kuće. Neke žene, dale su i kosu ostrići nadahnute propovijedanjem franjevacu i potaknute na pokoru. Papa strogo zabranjuje nadbiskupu da franjevcima brani tako plodan i uspješan rad.²⁷ Franjevci su u Zadru svojim životom i propovijedanjem unijeli novi

---

²⁵ Dominik Mandić, *Franjevačka Bosna*, (Rim: Hrvatski povijesni institut, 1968), 30.

²⁶ Anđelko Badurina, „Uloga samostana u urbanizaciji jadranske obale,“ *Peristil* 21(1978): 131.

²⁷ CD, sv. IV. 22.I.1235.

pokornički duh, njima svojstven, i u kratkom roku pokornike i vjernike osvježili duhovnošću, zanjeli mase i okupili oko sebe sljedbenike i istomišljenike.

Papa Aleksandar IV. pisao je 17. srpnja 1256. pismo prelatima i svećenstvu Dalmacije i Hrvatske, tražeći da ne smetaju franjevcima, a ako neki vjernici u tim stranama »saeculum reliquentes« nešto ostave franjevcima u svojim oporukama. neka to ne ometaju, nego neka se slobodno izvrši.²⁸

U Zadru imamo važan podatak iz 1251. godine u kojem se spominju dvojica eremita sv. Franje. Oni pribivaju kao svjedoci ugovoru između opata sv. Krševana i opata sv. Ambrozija u Ninu²⁹, a u toj dvojici gotovo svi dosadašnji povjesničari vide prave frajevačke pokornike-eremite samostanskog života, za razliku od redovnika prvoga reda, Male braće, za koje se inače ne upotrebljava naziv »eremit«.

U drugoj polovici XIII. stoljeća franjevci prvoga reda nerado vode brigu o pokornicima, bojeći se da će pasti pod udar inkvizicije. Situacija se izmijenila tek za pape Nikole IV. (1288.-1292.), koji je već spomenutom bulom »Supra montem« 18. kolovoza 1289. franjevačkim pokornicima odobrio novo pravilo, u kojem se preporučuje da Manja braća budu vizitatori i duhovne vođe pokornika. Za naše područje nemamo nikakvih vijesti o nekom organiziranom radu s trećoredcima pokornicima, a nije bila ništa bolja situacija ni u drugim dijelovima Europe.

Pokornici sljedbenici sv. Franje počinju se tek krajem XIII. stoljeća nazivati „Tertii ordinis Sti. Francisci« - Treći red sv. Franje, ali se taj naziv dugo nije ustalio, nego su se nazivali i raznim drugim nazivima - eremiti, remete, pokornici, fraticelli i slično.

U gradskim, prigradskim i otočkim osamama eremiti se pojavljuju tijekom cijeloga XIII. i XIV. stoljeća.

Prvi jasni podatak o postojanju trećoredaca u Splitu imamo 17. kolovoza 1369. kad se spominje »časni muž fratar Andrija iz Bosne trećega reda blaženoga Franje«. On je tada imenovao svoje zakonske predstavnike u jednoj novčanoj transakciji, i to Ser Novaka Matejeva i Andriju Prvoševa iz Splita pred svjedocima i službenim ispitateljem javnih spisa u kući gospodina Andrije Prvoševa.³⁰

---

²⁸ CD, sv. V. 17.IV., 1256.

²⁹ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog C, 211.

³⁰ Petar Runje, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci, glagoljaši XIII.-XVI.st.* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001), 57.

U razdoblju od 1369. do 1372. u Splitu nalazimo četvoricu redovnika pripadnika trećeg reda sv. Franje. U dva slučaja imamo spomen za fra Andriju i fra Marka da su pripadnici trećeg reda sv. Franje. U tri slučaja izravna je veza tih redovnika s Bosnom: Andrija iz Bosne, fra Marin i fra Nikola vrše neke službe u korist franjevaca u Bosni i bosanskoj vikariji. Bilo bi vrijedno imati više podataka o fra Marinu »fraticellu« i o svima drugima. Ali kako smo u arhivskom gradivu i siromašni, moramo se poslužiti izvodom i tumačenjem tog naziva.³¹

Naime, fraticelli su u srednjovjekovnoj povijesti poznati iz drugih izvora. Kroz cijelo XIV. stoljeće često se susreće izraz fraticello za redovnike i članove franjevačkoga trećeg reda. Čini mi se da se ne može govoriti o fra Marinu fraticellu kao o članu neke heretične ili disidentske grupe, protiv kojih je nastupio i koncil godine 1317. Budući da je fra Marin u službi franjevaca ili u izravnoj vezi s njima i u Splitu, i u Cetini, i na području Bosne, sigurno je to znak njegove pravovjernosti i pripadnosti pokorničkoj struji u franjevačkom redu.

Pokornici eremiti franjevačke struje najranije se spominju u XIII.st. u Zadru. Do druge polovice XIV. st. arhivski je materijal preoskudan, ali ipak treba naglasiti da između Dalmacije i Italije postoji trajna komunikacija. U Italiji postoje brojne grupe trećoredaca eremitskog i hospitalijerskog načina života, a budući da je Zadar imao najbolje veze s Italijom, utjecaj života i rada talijanskih franjevaca bio je najjači na zadarskom području. Upravo zbog toga Zadar će na našem prostoru postati središte i matično mjesto formiranja hrvatske provincije franjevaca trećoredaca. U drugoj polovici XIV. Stoljeća već nalazimo u Zadru franjevce trećoredce. Za neke znamo da žive u zajednici, a za neke ne možemo sa sigurnošću reći da su samostanski. Za neke od tih pokornika možemo prepostaviti da su pripadali trećoredcima, jer su su radili i boravili u zgradama, koje su pripadale franjevcima trećoredcima.

8. Nazivi za franjevce trećoredce u srednjem vijeku

Budući da se tijekom srednjeg vijeka često u dokumentima franjevci trećoredci

---

³¹ Isto, 58.

različito oslovljavaju, ovdje ću spomenuti one najbitnije od tih naziva, koji su se često rabili.

8.1. Remete - eremiti

Na priobalnom prostoru bilo je mnogo eremita koji su često bili neovisni o bilo kojoj redovničkoj zajednici ili su imali različita pravila života. Od kraja XIV. stoljeća i kroz cijelo XV. stoljeće često se za trećoredce upotrebljavao naziv »remeta« ili »heremit«. Evo samo nekoliko sigurnih podataka za to. U oporuci od 5. rujna 1387., koju je napisao Primo zvan Jeronim, sin Luke Leonisa, on ostavlja »*Petro heremite habitanti iuxta supradictam ecclesiam Sti Johannis*« tri dukata i traži da mu se napravi jedna siva haljina, kao i njegovu drugu eremitu Franji, koji živi s njim pokraj crkve sv. Ivana.³²

U oporuci Butka. svećenika glagoljaša, 8. siječnja 1417. (1418.) navode se dvojica, i to »*presbitero Fabiano Remete*« »*presbitero Stipano Remete*«, kojima oporučitelj ostavlja po jedan zlatni dukat.³³ »*Stephano heremite et aliis suis sociis heremitis*« da se za njega mole.²⁶

Nekada se po eremitima naziva i crkva pokraj koje su nastanjeni ili koja se nalazi u neposrednoj blizini njihova smještaja. U zadnjim desetljećima XIV. stoljeća, kao i u cijelom XV. stoljeću, crkva sv. Ivana izvan grada nerijetko je nazivana »heremitarum«, a redovnici koji tu žive eremiti. Tako su se oslovljavali i oni na Školjiću eremiti sv. Pavla na Školjiću, a na Zaglavu eremiti sv. Mihovila na Zaglavu.³⁴

Nerijetko će se i cijela zajednica franjevac trećoredaca, koja je ujedinjena u jednu provinciju, jednostavno osloviti »eremiti iz Dalmacije.«

Sličnu situaciju imamo i u pitanju odijela, koje kod pojedinih eremita nije moralo biti različito. Dapače, imamo potvrda da su i drugi eremiti nosili istovjetno odijelo kao što su nosili i franjevci trećoredci. Za ilustraciju nam to dokazuje primjer svjetovnjaka Marka Jurića, Šibenčanina, koji se zavjetovao u bolesti da će, ako ozdravi, nositi eremitski habit, koji je potpuno istovjetan s habitom franjevac trećoredaca godine 1488. Osim toga, želio je hodočastiti crkvi sv. Antona u Topino i od Sv. Stolice zatražio dozvolu da se uvrsti u

---

³² Runje, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci*, 107.

³³ Isto, 107.

³⁴ Isto, 108.

klerički stalež.³⁵

8.2. Siromašni eremiti

Zanimljiv je i naziv »pauperes heremitaee« - siromašni eremiti - koji se nerijetko upotrebljava kao oznaka za srednjovjekovne franjevce trećoredce. Nekada se upotrebljava za jednoga trećoredca, nekada i za oznaku samostana ili pak cijele redovničke zajednice, a vrlo često i kao dodatni dio jasne oznake »*pauperes heremitaee tertii ordinis Sti Francisci*« i nerijetko »*pauperes heremitaee tertii ordinis beati Francisci*«. U presudi godine 1394. u vezi s ostavštinom Prima zvanog Jeronim, sina Luke Leonisova, označeni su fra Petar i fra Franjo samo terminom »*pauperes heremitaee*«, iako dobro znamo iz drugih izvora da su to franjevci trećoredci.³⁶

8.3. Braća od pokore

Od samih početaka poznat je u brojnim dokumentima naziv »*fratres de penitentia*« - braća od pokore. U tom smislu zanimljivo je kako se taj naziv tijekom vremena prevodio i u službenim knjigama za svagdanju uporabu. U Zborniku fra Šimuna Glavića, u samom naslovu reda stoji naziv »braća od kajanja«, a u prijevodu pravila Nikole IV. iz godine 1289. stoji »Mikula, papa četvrti rab rabov bojžih' vzljubljenim' sinom bratii i vzljubl(c)nim' va Isukrsti kćeram i sestram' reda br(a)tie ot kaenie...« U obredu oblačenja piše »Svršen čin obučenje i potvrđenje regule bratie i sestara pokornih tretoga reda...«, a u konstitucijama godine 1492.: »Ovo esu košticioni bratie pokornih' tretoga reda b(la)ž(c)noga Frančiska provencie Dalmacie...«³⁷ U dokumentu nadbiskupa Lovre Venerija iz godine 1439., kada službeno predaje crkvu i samostan sv. Ivana pokraj Zadra, piše »*Venerabili ac religioso viro Fratri Martino quondam Novaci Heremitaee de Poenitentia Tertii Ordinis Saneti Francisci.*«³⁸

8.4. Treći red sv. Franje

Od druge polovice XIV. stoljeća kroz cijelo razdoblje srednjega vijeka često se

---

³⁵ Runje, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci*, 109.

³⁶ Isto, 110.

³⁷ Isto, 111.

³⁸ Ivančić, *Povjestne Crte*, Prilog A, 4.

upotrebljava naziv »*fratres Tertii Ordinis Sancti Francisci*«, ali se javlja i s drugim dodatnim izrazima, kao što je npr. »*fratres tertii ordinis Sti. Francisci nuncupati de penitentia*,« ili dosta često »*fratres ordinis Sti. Francisci fratrum minorum*«. ³⁹ Izraz »*minor*« upotrijebljen je za franjevca trećoredca već u XIV. stoljeću. Početkom XVI. stoljeća nazvani su i »*fratres de observantia*«, »*fratres Tertii ordinis de observantia*«, nekada i »*fratres tertii ordinis conventuales*«, ili samo »*Fratres Ordinis Sti. Francisci*«. Vrlo često krajem XV. stoljeća označuju se, kao i drugi svećenici glagoljaši, izrazom »*de littera sclava*« ili »*fratres de lingua illirica*«.

Ta raznolikost naziva izraz je sredine u kojoj se nalaze i žive franjevci trećoredci, ali i razdoblja u kojem se taj naziv upotrebljava. Značajno je ipak da se u svim tim različitim nazivima oni prepoznaju, a i drugi ih tako prepoznaju kao jednu jedinstvenu redovničku zajednicu. Slična je situacija kada se radi o njihovim poglavarima, bilo samostanskim, bilo vrhovnim, tj. cijele provincije. Samostanski poglavar nerijetko je oslovljen kao »*minister*« ili »starješina«, ali budući da svaki put nije jasno upotrebljava li se izraz »*minister*« u smislu samostanskog ili pokrajinskog poglavara, potreban je oprez. Katkada je za kućnoga poglavara upotrijebljen naziv »*prior*«, a nekada »*gvardijan*«.

Pokrajinski poglavar (»*minister*«) nekada se oslovljuje u dokumentima samo »*minister*«, a nekada »*minister generalis*«. Katkada se za označivanje poglavara cijele redovničke pokrajine franjevaca trećoredaca u Dalmaciji nađe i izraz »*caput*«.

9. Nastanak samostana trećoredske provincije

Hrvatska trećoredska zajednica je jedna od nositeljica kontinuiteta Reda od njegovih samih početaka. U nastanku hrvatske zajednice ključna su bila dva faktora: 1) postojanje predfranjevačkoga pokorničkoga pokreta u našim krajevima, 2) prisutnost i intezivan rad Reda manje braće na našim prostorima od samih početaka. S obzirom na to, možemo pretpostaviti da je i u našim krajevima proces nastanka zajednica Trećega reda bio istovjetan s onim u ostatku Europe: pokornici pronalaze u franjevačkoj duhovnosti inspiraciju, prihvaćaju ju i podlažu se duhovnome vodstvu franjevaca.

---

³⁹ Ivančić, *Povjestne Crte*, Prilog A, 15-16.

Prvi podaci o postojanju tih franjevačkih pokornika datiraju u 13. st. Kroz sljedeća dva stoljeća dalmatinske, kvarnerske i istarske zajednice strukturirat će se po uzoru na talijanske zajednice i tako će biti stvoreni preduvjeti za osnivanje samostalne dalmatinsko-istarske zajednice franjevaca trećoredaca. Naime, trećoredci u našim krajevima bili su neovisni o franjevcima Prvoga reda.

Kada su 1439. g. franjevci trećoredci ušli u crkvenopravni posjed samostana sv. Ivana u Zadru, došlo je do okupljanja i povezivanja i ostalih trećoredskih zajednica na širokom prostoru jadranskoga priobalja. Bulom *Soliciti de vestra unione* od 8. travnja 1473. g.⁴⁰ papa Siksto IV. osamostalio je naše franjevce trećoredce i dao im pravo na izbor vlastitoga poglavara, neovisnoga o drugim franjevačkim poglavarima. Međutim, pod za sada nejasnim okolnostima trećoredci su već 1480. g. izgubili samostalnost i bili podvrgnuti upravi franjevaca Prvoga reda. Takvo stanje trajalo je 19 godina; 1499. g. provincija je ponovno osamostaljena.

Razdoblje koje je uslijedilo nakon uspostave samostalnosti Provincije bilo je razdoblje velikoga uspona zajednice. U ovome razdoblju Provincija (koja se tada obično naziva provincijom Dalmacije i Istre) protezala se duž cijele obale od Kopra do Šibenika i brojila sljedeće samostane: Sv. Marija u Prvić Luci, Sv. Stjepan na Sustipancu kod Šibenika, Sv. Ivan kod Zadra, Sv. Pavao Pustinjak na Školjiću pokraj Preka, Sv. Mihovil na Zaglavu na Dugom otoku, Sv. Marija na Glavotoku, Sv. Marija Magdalena u Portu, Sv. Jeronim u Martinšćici, Sv. Marija u Bijaru kod Osora, Sv. Franjo u Rabu, Sv. Nikola u Porozini, Sv. Marija kod Vižinade i Sv. Grgur u Koprui. Prema dosadašnjim istraživanjima, možemo sa sigurnošću govoriti o postojanju trećoredskih samostana i u drugim mjestima (kao npr. u Jajcu u Bosni). Područje rada franjevaca trećoredaca bilo je dosta široko: od eremita, preko pastoralnih radnika do kulturnih djelatnika. Od poznatijih fratara tog doba treba spomenuti fra Mateja Bošnjaka Mastilića, glagoljaša i zaslužnoga provincijala; fra Stjepana Belića, prvoga predavača staroslavenskoga jezika; fra Šimuna Klimantovića, autora nekoliko glagoljskih kodeksa; fra Marin Rabljanin, umro na glasu svetosti i dr.

Godine 1601. poglavar talijanskih trećoredaca fra Giovanni Provenzano obavio je kanonski pohod naše provincije i sazvaio kapitul u samostanu na Rabu. Poslije pohoda

---

⁴⁰ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 18.

podastro je papi Klementu VIII. izvješće o stanju trećoredaca u Dalmaciji, Istri i Kvarneru i predložio da ih sjedini s trećoredcima u Italiji u jedinstvenu zajednicu. Bulom *Pro nostri pastoralis muneris* od 2. rujna 1602.⁴¹ naši trećoredci službeno su sjedinjeni s braćom u Italiji pod jednim generalnim ministrom. Treba, naime, spomenuti kako je Sveta Stolica i prije ove bule našu zajednicu smatrala de iure jedinstvenom s talijanskom, čije je konstitucije prihvatila, ali de facto je dalmatinski provincijal bio neovisan o talijanskim poglavarima.

Od tada mnogi će naši fratri biti u Upravi Reda, a dvojica će biti izabrana generalnim ministrima. Nakon sjedinjenja Provincija je nastavila rasti i razvijati se, djelujući bez posebnih poteškoća. Svjetovne povijesno-političke okolnosti u kojima su živjeli i radili franjevci trećoredci bile su teške: s jedne strane franjevci trećoredci bili su oni koji su uvijek bili odani svome hrvatskome narodu, kojemu su vjerno služili kroz cijelu svoju povijest; s druge strane, djelovali su na području koje je bilo pod mletačkom upravom. Živeći tako stoljećima između Scile i Haribde, uvijek su uspijevali nekako pronaći srednji put, put koji im je i omogućio opstanak na ovim prostorima. U drugoj polovici 18. st. Mletačka Republika donijela je niz zakona koji su išli nauštrb redovnicima do te mjere da je 1767. g. zabranila tzv. prosjačkim redovima (među koje pripadaju i franjevci trećoredci) novačenje i premještanje braće, bez dozvole državnih vlasti. Zalaganjem fra Antuna Juranića (rodnom iz Baške) zajednica je uspjela izbjeći mletačke restrikcije, a zahvaljujući njemu, određene olakšice dobili su i franjevci iz drugih zajednica. Godine 1783. dužd Pavao Renier predao mu je napušteni konventualski samostan u Krku. Jedan od najvažnijih argumenata kojima su se trećoredci branili, bio je glagoljaško bogoslužje.⁴²

Naime, od svojih početaka trećoredci rabe glagoljaško pismo, a liturgijske čine slave crkvenoslavenskim jezikom. Tu će baštinu stoljećima čuvati i njegovati, tako da im je postala jedna od najvažnijih oznaka identiteta u povijesti; tako trećoredce crkveni dokumenti gotovo redovito nazivaju *religiosi de littera sclava*, a do danas je u službenome nazivu provincije ostao naziv glagoljaši.

---

⁴¹ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 93-4.

⁴² Ivančić, *Povjestne crte*, 79-85.

9.1. Sv. Ivan Krstitelj izvan Zadra

Samostan sv. Ivana izvan Zadra najstariji je samostan koji su trećoredci osnovali u Dalmaciji i postao je središnji samostan njihove provincije nakon što je ona osnovana. Međutim, trećoredci su bili prisutni i vrlo aktivni u predgrađu Zadra i puno prije nego što su na tom mjestu osnovali samostan. Radilo se o pojedincima ili manjim, neformalnim grupama ljudi koji su ušli u svjetovni treći franjevački red i živjeli kao eremiti, obdržavajući siromaštvo te su polako sve više nalikovali pravim redovnicima. Živjeli su u zadarskom predgrađu, dakle malo izvan grada, među siromašnijim stanovništvom, u blizini četiri crkve: sv. Dominike (Male Gospe), sv. Križa, sv. Lazara i sv. Ivana Krstitelja (zване *haeremitarum*). Bavili su se karitativnim radom, brinući o bolesnicima u hospitalima i lazaretu koji su bili vezani uz te crkve. Iako su većinom bili laici, u izvorima se pretežno spominju članovi koji su bili svećenici i radili kao kapelani u hospitalima ili kao ispovjednici bolesnika koji im često ponešto ostavljaju u svojim oporukama.⁴³

God. 1439.⁴⁴ na zauzimanje Grgura Mrganića, zadarskog građanina i trgovca koji je i u drugim prilikama pomagao trećoredce, oni su dobili u posjed crkvu sv. Ivana Krstitelja. Mrganić je bio doseljenik u Zadru te se vjerojatno radi legitimacije u novoj sredini isticao velikodušnim crkvenim zadužbinama. Podrijetlom je bio iz hrvatskog plemena Virevića, međutim Ivančić ga je pogrešno smatrao bosanskim plemićem.⁴⁵ Zato je pretpostavljao da se na temelju toga solidarizirao s trećoredcima koji su među svojim istaknutijim članovima imali Bosance, izbjegle pred Turcima u Dalmaciju, kao što je bio Matej Bošnjak. Crkva sv. Ivana Krstitelja se nalazila u prodolu zadarske luke (*in capite vallis portus*), u predgrađu sv. Martina, nazvanom po jednoj od tamošnjih crkvi. Dotadašnji komendatar, pop Pavao, glagoljaš (*de littera sclava*), se odrekao svog beneficija, a nadbiskup Lovro Venier ga dodijelio trećoredcima. Mrganić se obvezao popraviti već oronulu crkvu i sagraditi samostan. Zauzvrat je dobio patronatsko pravo te su redovnici primili obvezu služiti mise i moliti za njega i njegovu obitelj. Eremiti koji su živjeli rasuti u predgrađu sad su po prvi put skupljeni u jednu formalnu zajednicu, sa pravim samostanom te tako počinje njihova

---

⁴³ Petar Runje, *Prema izvorima* (Zagreb: Provincijalat franjevaca trećoredaca, 1990), 67-73.

⁴⁴ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 4.

⁴⁵ Roman Jelić, „Grgur Mrganić,“ *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 6-7 (1960): 490.

transformacija iz svjetovnog u pravi samostanski red. Također su na sebe preuzeli kleričke obveze što je pogodovalo ubrzanju klerikalizaciji reda.

Budući da su imali problema s osporavanjem vlasništva nad, u međuvremenu stečenim, samostanom na Galevcu, u zadarskom otočju, trećoredci su se obratili papi koji im je tom prilikom potvrdio oba samostana. Dana 10. siječnja 1453.⁴⁶ Papa Nikola V. je u svom pismu zadarskom nadbiskupu zatražio od njega da u papino ime *pauperum heremitarum ordinis Beati Francisci* potvrdi njihove posjede vezane uz ta dva zadarska samostana. Redovnici su pak obvezni slaviti mise i moliti časoslov za spas duše utemeljitelja samostana i ostalih kršćana.

Zbog učestalih osmanskih napada i pljački u zadarskom zaleđu, početkom 16. stoljeća donesena je odluka da se predgrađe, iz obrambenih razloga, poruši i napusti, a stanovništvo preseli unutar bedema grada. Trećoredci su 1527. sa svojim siromašnim šticienicima još posljednji prisutni stanovnici u predgrađu. Međutim, ipak se ni oni nisu uspjeli tu održati održati te su na kraju i oni morali preseliti u grad. God. 1533. su, uz dopuštenje mletačkog dužda dobili crkvu sv. Silvestra. Nakon popravka i proširenja crkve, sagradili su uz nju samostan te su je ponovno posvetili na čast sv. Ivana Krstitelja, očuvavši na taj način vezu sa svojim prvotnim samostanom.⁴⁷

9.2. Sv. Pavao na otočiću Galevcu (Školjiću) pokraj Preka

Samostan sv. Pavla prvog pustinjaka spada među najstarije samostane franjevaca trećoredaca na području Dalmacije. Nalazi se u okolici grada Zadra koji je najvažnije središte trećoredaca u Dalmaciji i iz kojeg kreće poticaj za okupljanjem franjevačkih trećoredaca u samostane i osnivanjem provincije. Smjestio se u zadarskom arhipelagu, na otočiću Galevcu (Školjiću), uz otok Ugljan, blizu mjesta Preko. Otočić je vjerojatno već prije služio kao redovničko samotište kojim su se koristili benediktinci iz obližnjeg samostana sv. Mihovila na Ugljanu,⁴⁸ međutim u 15. stoljeću se na njemu nastanjuju franjevci trećoredci i grade pravi samostan. Ipak, to nije prošlo bez poteškoća te je povijest

---

⁴⁶ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A,7-8.

⁴⁷ Ivančić, *Povjestne crte*, 56-9.

⁴⁸ Petar Runje, *Prema izvorima II*. (Krk-Zagreb: Povijesno društvo otoka Krka, Provincijalat franjevaca trećoredaca, 2012), 143-4.

trećoredaca na Školjčiću poprilično složena i oni su nekoliko puta napuštali samostan i ponovno se vraćali.

Trećoredce je na otočić doveo zadarski plemić Bartol de Milano koji 16. srpnja 1410.⁴⁹ sklapa ugovor s trojicom fratara: Stjepanom de Biach, Kristoforom de Sacri i Fabijanom de Croatia. Iz dokumenta nije potpuno jasno kojem redu pripadaju, označeni su jedino kao *religiosi viri* i *heremitaie*. Njih trojica se obvezuju do kraja života stanovati na Školjčiću (*Scopulum*) zvanom Galevac (*vocato Galle*) te u crkvi svetog Pavla koja je na njemu sagrađena slaviti mise i vršiti molitvu časova za spas Bartola i njegovih pokojnika. Bartol se zauzvrat obvezuje redovnicima za uzdržavanje osigurati 40 kvarti žita, 25 modija vina, 25 stara ulja, 12 sireva i jednu barku (za dolazak i odlazak s otoka). Za osiguranje ovih živežnih namirnica daje im na uživanje neki posjed.

Budući da se u dokumentu izričito ne spominje da se radi o trećoredcima, Stjepan Ivančić je, potaknut titularom crkve (Pavao prvi pustinjač) zaključio da se radi o pavlinima.⁵⁰ Međutim, mnogo je vjerojatnije da su u pitanju trećoredci. Naime, 1426. godine trećoredac Stjepan koji je nastanjen na Galevcu predaje jednu kuću u Zadru franjevkama trećoredicama.⁵¹ Vjerojatno se radi o istom Stjepanu koji se spominje u ugovoru iz 1410., a u svakom slučaju je ovime potvrđeno da su trećoredci stanovali na Galevcu bar u drugom desetljeću 15. stoljeća. Također, na to da su u pitanju trećoredci upućuje i podatak da posjed dobivaju samo na uživanje (*usufructasset*), a ne u trajno vlasništvo. Ovo se može protumačiti kao prakticiranje potpunog siromaštva, u skladu sa zahtjevom za vjernim opsluživanjem Pravila franjevačkog reda za koje se zalaže pokret opservancije koji je u to doba u zamahu i s kojim trećoredci mnogo toga dijele, o čemu će više riječi biti kasnije. Ipak, trećoredci su ubrzo iz nekog razloga morali napustiti Galevac jer samostan preuzima jedan drugi red. Dana 5. studenog 1439. Adrija Rangerije, izvršitelj oporuke Bartola de Milano, predaje ga fratru Feliksu, poglavaru regularnih kanonika sv. Augustina.⁵² Međutim, njihov je boravak na otoku bio kratkog vijeka, te se trećoredci ponovno vraćaju već 1446. godine.

---

⁴⁹ Ivančić, *Povjestne crte* Prilog A, 3.

⁵⁰ Ivančić, *Povjestne crte*, 205.

⁵¹ Runje, *Prema izvorima II.*, 145.

⁵² Isto, 142-3.

Dana 4. srpnja 1446.⁵³ zadarski plemići Marin de Crisanis i Antun de Grisogonis, u svoje ime i u ime Andrije Rangerija, nastupaju kao izvršitelji oporuke Bartola de Milano sastavljene 24. kolovoza 1411. Oni, uz pristanak zadarskog nadbiskupa Lovre Venerija predaju crkvu i samostan sv. Pavla fratrima Martinu i Vitu. Njih dvojica su ovdje jasno označeni kao *3 Ord. S. Francisci de Poenitentia Heremitis*. Oni dobivaju samostan pod uvjetom da tamo trajno žive članovi njihova reda, onoliko koliko ih može udobno tamo živjeti, te se obvezuju držati najmanje dva svećenika pripadnika njihova reda koji će moliti službu časova i slaviti mise za dušu oporučitelja Bartola de Milano.

Međutim, ubrzo su, već 1447., trećoredci ponovno morali napustiti samostan na Galevcu zbog sukoba između izvršitelja oporuke, Andrije Rangerija i Marina de Crisanis. Marin je protiv oporučiteljeve nakane krenuo u Asiz i Rim s nekim eremitima da dobije za njih potvrdu posjeda na otočiću. Moguće je da se radilo u pokušaju da se samostan preda opservantima. Ipak, na kraju se stvar završila u korist trećoredaca koji 1449. po treći i posljednji put preuzimaju samostan na Galevcu.⁵⁴ Vjerojatno ponukani ovim neugodnostima i želeći se osigurati od njihova ponavljanja u budućnosti, trećoredci su zatražili potvrdu posjeda od Svete Stolice koju su i dobili. Dana 10. siječnja 1453.⁵⁵ papa Nikola V. šalje pismo zadarskom nadbiskupu Mateju Valaressu. U njemu papa, odgovarajući na molbu Martina i Vita *pauperum heremitarum ordinis Beati Francisci de poenitentia nuncupati*, traži od nadbiskupa da im u njegovo ime potvrdi posjede i prihode vezane uz dva zadarska trećoredska samostana. Radi se o samostanu svetog Ivana Krstitelja izvan zidina Zadra i samostanu Sv. Pavla prvog pustinjaka na školjiću Galevcu. Redovnici pak zauvrat trebaju zadužiti članove svog reda koji će slaviti mise i moliti časove za spas duše fundatora samostana i ostalih kršćana.

Nakon što je tako egzistencija školjićkog samostana konačno osigurana posjedi se ubrzo još povećavaju novom donacijom. Dana 13. kolovoza 1465.⁵⁶ papa Pio II. upućuje pismo opatu zadarskog samostana sv. Krševana. Papa odgovara na molbu Pauline, udovice Lombardina de Soppe i njegovih sinova Blaža i Saladina. Lombardin je naime u svojoj oporuci ostavio sto dukata za popravak crkve svetog Grgura na rtu Sutomišćici (Sv.

---

⁵³ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 5-6.

⁵⁴ Runje, *Prema izvorima II.*, 148-9.

⁵⁵ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 7-9.

⁵⁶ Isto, 14-15.

Eufemija) na Ugljanu te za izgradnju stana uz crkvu za četvoricu eremita, od kojih dvojica imaju slaviti mise za dušu njegove majke Fantine. Za njihovo uzdržavanje ostavio im je posjed na otoku Ravi. Međutim, ispostavilo se da prihodi s tog posjeda ne premašuju dvanaest florena godišnje, što se smatralo nedovoljnim za uzdržavanje eremita. Stoga su obvezu slavljenja misa preuzeli trećoredci Sv. Pavla na Galevcu. Lombardinovi nasljednici traže zato od pape da se dopusti promjena oporuke i da se posjedi dodijele trećoredcima. Papa pak zadužuje opata svetog Krševana da cijelu stvar ispita i ako se uvjeri u istinitost tvrdnji, da onda u ime Svete Stolice trećoredcima potvrdi te posjede.

Osnivanjem samostana i preuzimanjem posjeda kroz donacije, trećoredci preuzimaju i nove obveze koje polako mijenjaju narav reda. Obvezuju se vršiti mise i moliti časoslov za donatore te se težište reda pomiče sa karitativnog reda prema kontemplativnom i molitvenom radu. Također se obvezuju da će u svoj red primati značajan broj svećenika, koji tako ubrzo odnose prevagu u članstvu reda koji postaje sve više klerikaln. Počinju se i više baviti pastoralnim radom, školjički redovnici među stanovništvom obližnjeg otoka Ugljana, zbog čega i dolaze u sukob sa svjetovnim klerom koji im zamjera to miješanje u njegova prava i dužnosti. Godine 1507. Martin Lanzić, župnik u Sutomišćici, tužio je fratre da ispovijedaju i pokapaju u svojoj crkvi na Galevcu njegove vjernike. Također ih je optuživao da nisu dovoljno učeni da bi mogli propovijedati i zabranio je svojim vjericima da slušaju mise kod školjičkih redovnika. Trećoredci su se za pomoć obratili službenom zaštitniku svog reda u Dalmaciji, albanskom biskupu Ivanu Coroni. Pokrenuta je sudska parnica koja se završila u korist trećoredaca te im je potvrđeno pravo da pastoralno djeluju.⁵⁷

Samostan na Školjiću jedan je od najvažnijih trećoredskih samostana u Dalmaciji i više je puta bio mjesto održavanja provincijalnih kapitula dalmatinskih trećoredaca. U njemu je održan i posebno važan kapitul iz 1492. na kojem su donesene konstitucije prilagođene velikim promjenama kroz koje je red prošao u 15. stoljeću, a o tome više u kasnijem poglavlju.

---

⁵⁷ Runje, *Prema izvorima II.*, 154-5.

9.3. Sv. Mihovil u Zaglavi na Dugom otoku

Trećoredski samostan sv. Mihovila smjestio se u zadarskom arhipelagu, na Dugom otoku, između sela Sali i Žman, ispod sela Zaglava. Ovo je još jedan samostan kojeg je za trećoredce utemeljio Grgur Mrganić,⁵⁸ nedugo nakon njihova prvog samostana u Zadru. On je oko 1440. kupio imanje na otoku, u blizini sela Sali te je odlučio ovdje sagraditi samostan povećen sv. Mihaelu Arkandelu.⁵⁹ Dne 19. ožujka 1451.,⁶⁰ u nazočnosti plemića Antuna de Grisogonis predao je imanje zajedno sa crkvom i samostanom trećoredcima, redovnicima sv. Ivana u Zadru: ocu Pavlu, poglavaru sv. Ivana, ocu Martinu, ocu Vidu i ocu Blažu. Posjed im je ponovno potvrđen Mrganićevom oporukom iz 1460. kojom im je predao sve svoje imanje na otoku. U dokumentima se izričito spominje da su redovnici dužni imati u samostanu bar jednog svećenika radi služenja misa zadužnica u korist fundatora. Ovo je bilo potrebno istaknuti zbog laičke osnove reda te predstavlja početak transformacije u klerički red, posvećen kleričkim dužnostima i sastavljen većinom od svećenika, ne razlikujući se puno od glavne grane franjevačkog reda. Trećoredci su također, odmah po dolasku na Dugi otok počeli među stanovnicima Zaglave vršiti dušobrižničku službu, iako u tome podložni salskom župniku i dekanu.

Prema natpisu, glagoljskom, uzidanom u pročelje crkve, ona je posvećena tek 8. srpnja, na osminu Pohođenja Gospe, 1510. godine.⁶¹

LT̄ GSPH ...10

U Ī 8 NA OK

TAVU POHOJENIA GOSPOJE

KRŠTENIJE

CRKVE SGO

MIHAELA

---

⁵⁸ Ivan Majnarić, „Zaglavaska zadužbina sv. Mihovila iz očišta Grgura Mrganića,“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 48 (2017): 68.

⁵⁹ Ivančić, *Povjestne crte*, 209.

⁶⁰ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 6-7.

⁶¹ Ivančić, *Povjestne crte*, 210.

9.4. Sv. Marija u Prvić Luci kod Šibenika

Prvi trećoredski samostan izvan zadarskog područja osnovali su dalmatinski trećoredci u Šibeniku. God. 1461. ser Ambroz i otac Stjepan Tavileo (konventualac) zatražili su od šibenskog kneza Aleksandra Marčela zemljište na otoku Prviću, u blizini Šibenika, da bi se na tom mjestu podigla crkva i samostan za franjevce trećoredce. Tek dvije godine kasnije, jedan drugi šibenski knez, Ljudevit Baffo, predao je zemljište šibenskoj općini, pod uvjetom da tu podignu samostan i crkvu. Na predaji je kao svjedok bio prisutan i o. Ivan iz Trsta, provincijal konventualaca, koji su održavali prisne odnose sa trećoredcima. Općina je potom preuzela ulogu fundatora i darovala zemljište o. Mihovilu Greviu, trećoredcu, koji je prema dogovoru, 1. lipnja 1463.⁶² zemljište poklonio kaptolu Lateranske Bazilike i dobio od njega dopuštenje za izgradnju crkve. Time su novoj crkvi, kao podređenoj Lateranskoj Bazilici, pripale sve povlastice koje ima ta bazilika, između ostalog je i izuzeta od vlasti lokalnog biskupa. O. Franjo iz Zadra, poslije izabran za prvog provincijala, zajedno je sa o. Mihovilom iz Zadra stigao u Šibenik i zauzimao se oko osnivanja samostana, te je opunomoćen je da blagoslovi i postavi kamen temeljac novoj crkvi, posvećenoj Gospi od Milosti.

Trećoredci su na Prviću preuzeli dušobrižničku službu među lokalnim stanovništvom, koje je ubrzo znatno poraslo, kako su se na otok pred turskim pustošenjem sklanjali stanovnici šibenskog distrikta. God. 1557. šibenski biskup Ivan Stafileo ovlastio ih je Lučanima i seljanima obližnje Kaprije dijeliti i krštenje i posljednje pomazanje te ih time učinio praktički nezavisnim dušobrižnicima za ta dva sela. Biskup Vincent Arigoni je pak 1607. i službeno crkvu sv. Marije od Milosti proglasio župnom crkvom, a poglavar samostana je otad ujedno bio i lučki župnik. Selo Šepurine na istom otoku također je priključeno župi.⁶³ Ovakvo skretanje fokusa na pastoralni rad i preuzimanje dužnosti župnog klera pogodovalo je klerikalizaciji reda.

9.5. Sveta Marija u Bijaru kod Osora

Crkva svete Marije nalazi se sjeverno od grada Osora, uz samu obalu moru. Dao ju je sagraditi biskup Gaudencije kamaldoležac, čije se relikvije čuvaju u župnoj crkvi (nekad

---

⁶² Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 10-13.

⁶³ Ivančić, *Povjestne crte*, 212-214.

katedrali) u Osoru. Prvi su uz tu crkvu svoj samostan imali benediktinci no oni su se preselili u veći samostan uz crkvu sv. Nikole, a poslije sv. Petra. Nakon toga crkva je došla u vlasništvo osorske plemićke obitelji de Romeis. Godine 1440. Katarina, udovica Damjana de Romeis, oporukom je svoje nasljednike Ivana i Stjepana Sbara obvezala da se pobrinu za vršenje bogoslužja u toj crkvi. Stjepan Sbara je problem riješio tako što je crkvu 1460. godine darovao o. Mateju Bošnjaku, trećoredcu. Uz crkvu fratri su dobili i kuću s vrtom te nešto zemlje, a Stjepan se obvezao i davati im svake godine ulja i voska za rasvjetu crkve te novac za druge potrebe. Trećoredci su se pak obvezali služiti u crkvi sv. Marije misu svake nedjelje, uz posebne svetkovine na blagdane Gospe i na dan sv. Luke. Darovanje je na molbu o. Mateja potvrdio osorski biskup Antun Palčić te je naredio osorskom primiceriju Jakovu Picenu da uvede o. Mateja u posjed. Matej je također tražio potvrdu i dozvolu od pape Pavla VI. te je investitura obavljena po njegovu naređenju u travnju 1470. Matej se još dodatno osigurao zatraživši potvrdu od svjetovnih vlasti te mu je 8. siječnja 1468. creski i osorski knez Nikola Arimonda pod ložom u Cresu priznao zakonitim sve što je dotada stekao. Ubrzo su fratri trećoredci na Bijaru podigli novi samostan i popravili staru crkvu.⁶⁴

9.6. Sveti Nikola na Porozini na otoku Cresu

Crkva i samostan svetog Nikole na otoku Cresu smješteni su na jednom brežuljku koji se zove Porozina, iznad male luke. Prema jednom nadgrobnom natpisu smatra se da je crkva sagrađena 1465. i to na inicijativu plemića Bartola Bokine, čiji je grb uklesan na nadgrobnoj ploči. U oporuci datiranoj 1479.-om godinom još jedan creski plemić, Blaž Kolombis, koji je osnovao drugi trećoredski samostan na otoku, onaj sv. Jeronima, darovao je trećoredcima uz crkvu sv. Nikole dvije krave. Dakle, trećoredci su se najkasnije te godine nastanili na Porozini. Međutim, na provincijalnim kapitulima 1506. i 1511. među gvardijanima samostana koji su prisustvovali ne spominje se onaj sv. Nikole u Porozini, stoga vjerojatno nije na Porozini odmah sagrađen samostan kad i crkva, već su pojedini eremiti vjerojatno stanovali u kućama uz crkvu sv. Nikole.⁶⁵ Jedan od njih, o. Luka Pastranić, kako bi skupio sredstva za gradnju i opremanje samostana obratio se 1513.⁶⁶ godine Tomi, strigonskom kardinalu i papinskom poslaniku u Ugarskoj i Dalmaciji, a ovaj

---

⁶⁴ Ivančić, *Povjestne crte*, 233-4.

⁶⁵ Isto, 240-241.

⁶⁶ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 51-2.

mu je dao bulu kojom se podjeljuje 100 dana oprosta onima koji bi materijalno pomogli crkvi sv. Nikole. Iz oporuke Ivana Bokine, sina spomenutog Bartola, datirane 17. lipnja 1530.⁶⁷ godine, saznajemo da je Ivan konačno dao sagraditi samostan, te iako nije dana točna godina, radi se dakle o razdoblju između 1513. i 1530. godine. Ivan je u oporuku stavio i ponešto neobičan zahtjev, naime da se u spomenutom samostanu ne održavaju provincijalni kapituli kako time ne bi samostanu bio nametnut preveliki trošak. Trećoredci su taj uvjet i ispoštovali.

Godine 1587. Coriolano Garzadoro, osorski biskup, prilikom posjete samostanu na Porozini, dodijelio je tadašnjem gvardijanu o. Stjepanu Debeliću i njegovim nasljednicima pastoralne dužnosti nad obližnjim selima Dragozetićima i Filozićima.⁶⁸ Te nove dužnosti nesumnjivo su dale poticaj daljoj klerikalizaciji reda i udaljavanju trećoredaca od njihovih laičkih, eremitskih korijena.

9.7. Sv. Grgur u Kopru

Trećoredska zajednica u Kopru dobila je svoj stalni samostan 1467.⁶⁹ zahvaljujući koparskom plemiću Franji de Spalatisu koji je predstavniku trećoredaca, o. Martinu Novaku darovao kuću s vrtom i drugim zemljama u blizini koparskih gradskih vrata zvanih Bunedraga. U blizini je postojala crkva sv. Andrije u kojoj su trećoredci, prema zahtjevu donatora, služili mise za njega i njegove pokojne. Franjo je isprva formalno zadržao pravo vlasništva nad tim zemljama. Naime, on je spomenute zemlje već prije 1455. darovao nekoj gospođi Teodori koja je tamo živjela kao eremit zajedno s još nekim ženama. Teodora se obvezala sagraditi samostan, međutim nije to uspjela izvršiti do 1467. godine kad umire. Stoga je vjerojatno poučen lošim iskustvom, Franjo de Spalatis odlučio opreznije postupiti u novom pokušaju s trećoredcima.⁷⁰ Međutim, sljedeće godine, nakon što se preselio u Veneciju, novom oporukom datiranom 12. rujna 1468.,⁷¹ odrekao se svojih prava i trajno predao svoju zadužbinu u vlasništvo trećoredaca. Posjed samostana je

---

⁶⁷ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 57-8.

⁶⁸ Ivančić, *Povjestne crte*, 241-2.

⁶⁹ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 15-16.

⁷⁰ Vjekoslav Štefanić, „Glagoljaši u Kopru god. 1476-1806.,” *Starine* 46 (1956): 218.

⁷¹ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 16-17.

dodatno uvećan kad je 1474. trećoredica sestra Lucija, udovica Ivana iz Krbave darovala jedno zemljište fra Martinu uz uvjet da za nju služi mise i obavi hodočašće u Rim.⁷²

Trećoredci su gotovo deset godina, uz dopuštenje lokalnog biskupa, nastavili vršiti bogoslužje u crkvi sv. Andrije, međutim nastojali su dobiti vlastitu crkvu te se tako osamostaliti. Otac Martin je, kao starješina samostana, otišao 1477.⁷³ u Rim kako bi dobio dozvolu za gradnju nove crkve te je lateranskoj bazilici poklonio zemljište na kojem je naumio sagraditi crkvu sv. M. Magdalene. Crkva, koja je na taj način postala podložna izravno lateranskoj bazilici, dobila je znatne povlastice koje su pripadale bazilici i postala je neovisna od vlasti lokalnog biskupa. Lateranski kaptol je naredio ocu Ivanu iz Trsta, provincijalu franjevacu (prvog reda) i o. Jakovu iz Kopra, zaštitniku trećoredaca, da blagoslove kamen temeljac. Osim gradnje nove crkve, povećan je i obnovljen samostan.

Međutim, trećoredci nisu u tom samostanu dugo ostali. Naime, uz crkvu M. Magdalene naselili su se opservanti te su je željeli prisvojiti, zajedno sa samostanom. Nakon smrti fra Martina Zadrana kanonik koparskog kaptola Giovanni da Vanto istjerao je preostale trećoredce iz samostana, a njihova imovina je raznijeta. Trećoredci su se pak požalili papi Aleksandru VI. koji je ekskomunicirao sve one koji drže samostanska dobra.⁷⁴ Ipak, stvar je na kraju riješena sporazumno. Trećoredci su opservantima prepustili M. Magdalenu, a ovi su im u zamjenu predali crkvu sv. Grgura, sa grobljem i hospitalom kojima su opservanti upravljali u ime redovnica iz samostana sv. Križa u Veneciji. Zatražili su od pape Klementa VII. da potvrdi ovu zamjenu što je on i učinio bulom od 5. srpnja 1530.⁷⁵ Dne 19. istog mjeseca o. Benedikta Zadrana je kao starješinu trećoredaca uveo u posjed crkve sv. Grgura o. Kristofor Krčanin, gvardijan opservanata, čime je simbolično zapečaćen sukob dvaju redova.⁷⁶ Osim u svojoj novoj crkvi sv. Grgura, koparski su trećoredci svako jutro služili mise u korist poljodjelcima u crkvi sv. Tome. Također su služili kao ispovjednici zatvorenicima i onima osuđenima na rad na mletačkim galijama.⁷⁷

---

⁷² Štefanić, „Glagoljaši u Kopru,” 219.

⁷³ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 22.

⁷⁴ Štefanić, „Glagoljaši u Kopru,” 221.

⁷⁵ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 58.

⁷⁶ Isto, 58-9.

⁷⁷ Ivančić, *Povjestne crte*, 237.

9.8. Sv. Marija od Bezgrešnog Začeca u Glavotoku na Krku

Samostan sv. Marije Bezgrešnog Začeca nalazi se na zapadnoj strani otoka Krka, na samoj morskoj obali. Prije samostana na tom mjestu se nalazila kapelica pod patronatom knezova Krčkih, Frankapana. God. 1468. knez Ivan Frankapan je, na inicijativu krčkog biskupa Nikole, darovao kapelicu i zemljište ocu Mateju Bošnjaku da tu sagradi samostan i u njemu smjesti zajednicu redovnika trećoredaca. Redovnici su se pak obvezali služiti mise u kapelici koju je Ivan uredio 1445. godine. Otac Matej je, uz dodatnu pomoć milodara sakupljenih po Rabu i Cresu gdje je također djelovao i gradio samostane, u Glavotoku sagradio samostan i povećao crkvu. Međutim, trećoredci nisu ovaj posjed mogli neometano uživati jer se Ivan Frankapan u međuvremenu predomislio oko svoje donacije. Naime, 1479. bio je u sukobu sa kraljem Matijom Korvinom i hrvatskim banom Majer Blažom, koji mu je oteo imanja u Hrvatskom primorju. Budući da je smatrao da trećoredci u tom sukobu nisu čvrsto na njegovoj strani, njih je izbacio iz samostana i umjesto toga ga darovao pavlinima iz Novoga i Crikvenice. Trećoredcima je u zamjenu obećao darovati samostan u Baški, ali to se nije ostvarilo.⁷⁸ Osim trećoredcima, Ivan je oduzeo posjede i franjevcima u Košljuni i gradu Krku, te je istjerao konventualce iz grada. Međutim, pokazalo se da se prevario u svojim procjenama, pavlini su ga naime izdali i pružili pomoć banu, opskrblivši ga hranom, kad je ovaj kneza držao pod opsadom u gradu Krku. Ivan Frankapan se tad za pomoć obratio Veneciji i predao joj je otok Krk, a nakon povlačenja ugarske vojske, pavlini su napustili samostan bojeći se odmazde. Stoga je Ivan Glavotok ponovno vratio trećoredcima te u svom pismu od 18. ožujka 1480.⁷⁹ zamolio Mletačku Republiku da ih uvede u posjed. Viktor Superancii, vrhovni zapovjednik mletačkog brodovlja u Jadranu je to i izvršio i ponovno u Glavotok smjestio Mateja Bošnjaka i njegove trećoredce. Međutim, istovremeno je Glavotok kao beneficij dodijeljen Bartolu Krčaninu, dvorjaniku kardinala Foscara koji ga je pak predao popu Marku Vitiću Šibenčaninu. Otac Matej Bošnjak ga je u ime glavotočkih trećoredaca učinio svojim opunomoćenikom u Veneciji da od mletačkih vlasti ispregovara neko rješenje kojim bi se izbjegao spor oko posjeda. Međutim, on je od dužda Ivana Moceniga izmolio potporu za svoje pravo na Glavotok te mu je duždovim pismom 14. srpnja 1480. potvrđen posjed svih glavotočkih dobara. Prema Stjepanu Ivančiću, Vitiću je u sporu poslužilo i trećoredsko

---

⁷⁸ Ivančić, *Povjestne crte*, 217.

⁷⁹ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 24.

glagoljanje te je on raspirio kod mletačke vlade nepovjerljivost prema slavenskom bogoslužju, pa je mletačko Vijeće *rogatorum* 24. travnja 1481. donijelo zabranu staroslavenskog bogoslužja, pri čemu se izričito spominju *fratres sclavi*. Trećoredci su međutim povelili kampanju protiv Vitića među lokalnim stanovništvom, optužujući ga za nemar, rasipništvo i loše upravljanje glavotočkim svetištem. Plemići, građani i pučani skupili su se u rujnu 1481. pred palačom providura Barboa, s pritužbama na Vitića i tražeći da se Glavotok vrati trećoredcima. Providur je stvar proslijedio duždu koji je 10. studenog 1481. donio odluku da samostan pripadne ocu Mateju (ovdje nazvanom Dalmatincu) i drugovima. Također, trećoredci su uspjeli postići kod pape Sikta IV. da im pavlini iz Crkvenice i Novog vrata ono što su sa sobom odnijeli povlačeći se iz Glavotoka, što im je papa naložio u pismu iz 1482.⁸⁰

Samostan je otad imao relativno dobre odnose s mletačkim vlastima, te je 1492. i oslobođen od državnih poreza po naredbi dužda Agustina Barbadigo. Trećoredci su pod upravom o. Mateja sagradili prostran samostan, a oko 1507. počeli su radovi na novoj crkvi, većoj od prijašnje kapelice Frankopana, koja otad služi kao sakristija. O. Matej se naime tuži, da mu je dok se gradila nova crkva, krčki knez javio naredbu od 11. studenog 1507. kojom se zabranjuje da netko tko nije rođen na teritoriju Mletačke Republike bude poglavar nekog samostana. Matej se rodio u Bosni, pak je tražio izuzeće od ove odredbe, a i dobio ga je. Agustin Valerio je zapovijedio da se samostanu vrati ono što su državni carinari utjerali kao desetinu 1525., poštujući ranije dodijeljenu povlasticu. Također, o. Antun Šibenčanin, tadašnji starješina samostana dobio je od krčkog providura Marina Pollani potvrdu izuzeća od svih davanja, po naredbi generalnog morskog kapetana Jeronima Pisauro.⁸¹

9.9. Sv. Jeronim u Martinšćici na otoku Cresu

Samostan sv. Jeronima nalazi se na zapadnoj strani otoka Cresa, između Lubenica i Osora, na samoj obali zaljeva koji se zove Draga Martinšćica. Mjesto je ime dobilo po crkvi sv. Martina, smještenoj na sjevernoj strani zaljeva, a u izvorima se ponekad koristi i stariji toponim Tiha. Na samoj obali, u neposrednoj blizini župne crkve sv. Martina je i trećoredski samostan sa crkvom sv. Jeronima. Samostan je zadužbina creskih plemića,

---

⁸⁰ Ivančić, *Povjestne crte*, 216.

⁸¹ Isto, 218.

bračnog para, Blaža i Urse Kolombis. Svojom oporukom od 30. listopada 1474. Ursa, porijeklom iz plemićke obitelji Bokina, ostavila je osorskim trećoredcima, posebno spominjući o. Mateja (ovdje označen *de littera sclava*), polovicu svojih imanja, te polovicu svog miraza. Oporukom je njen muž zadužen kao izvršitelj oporuke da od tih sredstava sagradi samostan i crkvu za redovnike trećoredce na spomenutom mjestu. Ursin muž je kasnije vlastitom oporukom od 21. siječnja 1479.⁸² donaciju još povećao darujući trećoredcima od svoje imovine polovicu velike drage koju je posjedovao na Tihi, uvjetujući im da se ondje moraju nastaniti i podići crkvu i samostan. Nakon Ursine smrti Blaž Kolombis započeo je s gradnjom crkve i samostana na Tihi, a gradnjom je upravljao sam o. Matej.

Međutim, nakon što je Blaž umro, gradnja crkve je obustavljena zbog sporova oko nasljedstva između Blaževih i Ursinih nasljednika: Blaža Pantije i Andrije Bokine. Ipak, zalaganjem o. Mateja postignut je dogovor i sporovi oko nasljedstva završeni su 1486.⁸³ godine. Prema postignutom dogovoru o. Matej je zadužen da završi prekinutu gradnju, a posao trebaju nastaviti graditelji Petar pok. Ivana iz Osora i Bartol iz Raba kojima je već pokojni Kolombis i platio. Samostanu je pripao dio Drage kod samostana, ona polovica koju im je oporučio Blaž, dvjesto glava male paše i slobodna paša na Bregu. Uz to Andrija Bokina se obvezao isplatiti redovnike sa 290 libara (den. parv.) zauzvrat čega se Matej u ime provincije odrekao svega onoga što je pokojna Ursa (rođena Bokina) oporučila trećoredcima, osim njenog miraza u iznosu od 133 dukata što je ipak pripalo samostanu. Redovnici su također obvezani držati u samostanu dva, tri ili bar jednog svećenika koji će moći služiti mise za duše pokojnih osnivatelja samostana. Međutim, čini se da i kasnije sve nije išlo potpuno glatko jer crkva nije dokraja sagrađena ni 1505. godine. Tad je naime, Marija, žena sad već pokojnog Andrije Bokina obvezala svoje sinove da se pobrinu da se samostan i crkva sv. Jeronima konačno sagrađe.⁸⁴

O životu u ovom samostanu svjedoče knjige samostanskih računa „datja i prijatja“⁸⁵ iz razdoblja od 1578. do 1920. godine, koje su sve do 1840. bile pisane glagoljicom. Knjige prihoda i izdataka od 1578. do 1618. objavio je fra Anđelko Badurina. Izvor donosi niz

---

⁸² Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 23.

⁸³ Isto, 33-4.

⁸⁴ Ivančić, *Povjestne crte*, 224.

⁸⁵ Anđelko Badurina, *Datja i prijatja. Primici i izdaci samostana franjevac trećoredaca glagoljaša u Martinšćici na otoku Cresu*, Knjiga 1. 1578-1618. (Rijeka: Povijesni arhiv u Rijeci, 1995.)

zanimljivih podataka o funkcioniranju reda, gospodarstvu, pomorstvu i medicini, obrađivanju zemlje i nizu drugih tema. Godine 1578. gvardijan fra Juraj Brunčić započeo je bilježiti samostanske prihode i izdatke, a nakon njega su to činili svi gvardijani, neki od njih uredno i vješto, a neki s mnogo grešaka. Te razlike na svoj način svjedoče o duhu trećoreorskog redovničkog života. Naime, pojedini među braćom učinili su mnogo za uzlet glagoljaške kulture i duhovnosti, kao npr. Ivan Galić Makedonac, gvardijan 1507. godine, no u samostanu je bilo mjesta i za one koji su jednostavno svjedočili vjeru skromnim pokorničkim življenjem. Vrijednost je ovog izvora upravo u tome što po prirodi svoga sadržaja govori o malim ljudima koji su iza sebe ostavili svjedočanstvo skromnog trećoreorskog života, koji se kroz stoljeća tako malo mijenjao.

9.10. Sveti Franjo u Rabu

Pokraj grada Raba na istoimenom otoku u predjelu zvanom Komrčar, izvan grada, na sjevernom dijelu poluotoka izgrađena je krajem 15. stoljeća crkva sv. Franje uz franjevački samostanski kompleks. Danas je uz nju gradsko groblje, a zgrade graditeljskog sklopa franjevac trećoredaca u prvoj polovici prošlog stoljeća su srušene. To je omanja, jednobrodna crkva, izgrađena u duhu prijelaznog gotičko-renesansnog razdoblja. Tipičan je primjer jednostavno oblikovane redovničke crkve s apsidom gotovo kvadratnog oblika. I svetište i lađa presvođeni su šiljatim bačvastim svodom, dok je naknadno dograđena sakristija, smještena uz južni zid lađe, zaključena ravnim stropom. Unatoč svojoj jednostavnosti, crkva se ističe oblikovanjem glavnog pročelja na kojem je primijenjen niz ukrasnih elemenata renesansnog stila, vješto isprepleten s kasnogotičkim motivima. Teren za samostan i novu crkvu sv. Franje, nedaleko one koju spominju srednjovjekovni dokumenti, dodijelila je rapska općina 30. studenog 1480. godine, a nakon toga je i lateranski kaptol potvrdio gradnju crkve. Iako nije pronađen dokument kojim se određuje točan početak radova, zna se da su oni izvođeni od 1485., kada biskup za njih izdvaja sredstva, pa i 1490., što je godina zabilježena nad ulaznim portalom. Novac za crkvu davale su i privatne osobe, u prvom redu rapski plemići, ali i imućniji građani, a obiteljska obilježja nekih od njih uklesana su na trijumfalnom luku pred svetištem. Na radovima je bio angažiran Petar Radov, tada vrlo aktivan na Rabu, a neke je dijelove klesao i majstor

Franjo s Krka. U zadnjem desetljeću 15. stoljeća crkva je dovršena i 1498. posvetio ju je ninski biskup Juraj Divnić.⁸⁶

Ukopi unutar crkve bilježe se od 1496., a o željama Rabljana da se ukopaju upravo tamo doznaje se iz njihovih oporuka za što se franjevcima ostavljaju novčana sredstva. Nekoliko je posebno vrijednih kamenih nadgrobnih ploča, datiranih u 16. stoljeće, ugrađeno u pod crkve. Tamo je 1525. ukopan i fra Matej Bošnjak, osnivač samostana na Komrčaru, a na ploči je urezan njegov lik u kamenu, glagoljski natpis i godina. Prema svojem likovnom oblikovanju izdvajaju se i vrsno klesane ploča španjolskog slikara Juana Boscheta iz 1515. te ploča senjskog kalafata Marganića iz 1558. godine.⁸⁷

9.11. Sveta Marija Magdalena u Portu na otoku Krku

Samostan sv. Marije Magdalene u Portu u župi Dubašnica na otoku Krku, osnovan je 1480. godine.⁸⁸ Današnji samostan i crkvice izgrađeni su u prvoj polovini 16. stoljeća u kasnogotičkom stilu. Crkva je posvećena 1557. godine. Redovnici ovoga samostana okupljaju u svojoj crkvi vjernike iz sela Porta i Vantačića. U XV. stoljeću na ovom je mjestu postojala mala kapela svete Marije Magdalene. Godine 1480. krčki knez Ivan VIII. Frankapan darovao je kapelu franjevcima trećoredcima. Pokraj kapele stanovao je jedan pustinjač - trećoredac. Godine 1500. franjevci trećoredci počinju graditi samostan uz kapelu koju su s vremenom proširivali da bi mogli vršiti bogoslužje i za potrebe puka. Fratри su u bogoslužju upotrebljavali starohrvatski jezik te su na taj način bili bliski i omiljeni puku. Samostan je nekada služio i kao utočište za pomorce. Nemali broj puta bio je meta gusarskih navala te je jednom prilikom zapaljen. Tada su uništeni svi spisi koji su govorili o bogatoj prošlosti ovoga mjesta.⁸⁹

---

⁸⁶ Ivančić, *Povjestne crte*, 238.

⁸⁷ Isto, 239-240.

⁸⁸ Tomislav Galović, *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku* (Rijeka: Općina Malinska-Dubašnica, Malinska – Izdavačka kuća Adamić, Rijeka – Povijesno društvo otoka Krka, Krk, 2004.), 71-75.

⁸⁹ Ivančić, *Povjestne crte*, 225-6.

Godine 1556. Gerolamo da Santa Croce naslikao je poliptih za glavni oltar nove crkve. Na srednjoj slici donjeg dijela poliptiha nalaze se sv. Marija Magdalena, tijela pokrivena kosom i anđeli; na desnoj slici sv. Grgur, papa; na lijevoj slici sv. Ivan Krstitelj. U gornjem dijelu poliptiha nalaze se: na srednjoj slici Blažena Djevica Marija s djetetom Isusom; na desnoj slici sv. Kvirin, zaštitnik biskupije; na lijevoj slici sv. Franjo Asiški. Crkvu je godine 1557. posvetio krčki biskup Albert Dujmi. Svetište je odijeljeno od crkve mramornim lukom. U svetištu se nalazi barokni mramorni oltar iz 1730. godine. Crkva ima dvije pokrajnje kapele s pripadajućim oltarima. Kapela s lijeve strane crkve s oltarom sv. Nikole i kapela s desne strane crkve s oltarom sv. Roka, potječu iz 1748. godine. Smatra se da je kapela sv. Nikole podignuta 1538. godine kada je ovdje postojala Bratovština sv. Nikole.⁹⁰

9.12. Sv. Stjepan na Sustipancu kod Šibenika

Trećoredce je na otočić Sustipanac doveo šibenski plemić Petar de Draganić. On je od skradinskog biskupa Nikole Martinovića (*Martinusius*) zatražio da im se ustupi tamošnja crkva sv. Stjepana sa grobljem i zvonikom u dolini Mačerina (*Macherina*). Biskup je na to pristao i darovao im spomenute zemlje ispravom od 4. travnja 1511.,⁹¹ obvezavši ih da tamo sagrade, uz Petra Draganića kao osnivača i donatora samostana. Posjed je ubrzo povećan novom donacijom. Knez Nikola Jadrijević nastupa u ime plemića Kašića (*universorum nobilium de Chassiczi*)⁹² i daruje redovnicima zemlje pod brdom Turšćicom da fratri podignu svoj vrt i vinograd. U zamjenu redovnici moraju vršiti mise za njihove pokojne. U ovom se dokumentu pak spominje da su fratri nastanjeni kod crkve sv. Martije, a ne sv. Stjepana što može značiti da su redovnici promijenili titularaa crkve. Međutim Stjepan Ivančić tvrdi da se crkva i kasnije spominje kao crkva sv. Stjepana te da se ovdje radi o pogrešci i da je samo podignut sporedni oltar posvećen Mariji.⁹³

---

⁹⁰ Ivančić, *Povjestne crte*, 227-8; Tomislav Galović, *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku, knjiga II*. (Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka, Općina Malinska-Dubašnica, Naklada Kvarner, 2019.), 79-96.

⁹¹ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 47-8.

⁹² Isto, 50.

⁹³ Ivančić, *Povjestne crte*, 243.

Osmanlije su 1523. zauzeli skradinski kotar te je tada imovina samostana teško oštećena, a nije nam poznato što se kasnije sa samostanom događalo sve do povratka mletačke vlasti te je li u međuvremenu nastavio funkcionirati. U svakom slučaju ovo je bio najmanji i najsiromašniji samostan u dalmatinskoj trećoređskoj provinciji.⁹⁴

9.13. Sv. Marija od Božjeg Polja kod Vižinade u Istri

Crkva sv. Marije od Božjeg Polja spominje se već 1078. kao župna crkva, a kasnije je pripadala sepulkralcima koji su uz nju imali i samostan što proizlazi iz isprave od 1321. godine u kojoj se spominje o. Zannino de Rubeis reda sv. Ivana Jeruzalemskog nadstojnik sv. Marije od Božjeg polja.⁹⁵ Uz nju su također vezane i bratovštine. Pripadnici bratovštine su 1536. zamolili Jeronima Grimanija, kardinala i papinskog legata u Veneciji te gospodara Vižinade, da u crkvu uvede trećoredce i pomogne im sagraditi samostan na što je on i pristao.⁹⁶ Jeronim je fra Benediktu i fra Ludoviku dodijelio zemljište za izgradnju samostana i za podizanje vrta.⁹⁷ Tako je nastao posljednji samostan dalmatinske trećoređske provincije, sve do 20. stoljeća, kad će se provincija proširiti na kontinentalnu Hrvatsku.

Ipak, zbog komplicirane prošlosti posjeda trećoredci su se često oko njega morali sporiti. Godine 1653. porečki biskup Ivan iz Brescie htio je obaviti vizitaciju crkve s opravdanjem da u njoj djeluju bratovštine. Međutim, nad trećoredcima pravo vizitacije imao je samo njihov provincijal, što je mletačka vlast i potvrdila kad su joj se redovnici požalili na biskupovo postupanje. God. 1697. plemić I. Grimani, nasljednik pokojnog Jeronima oduzeo je trećoredcima posjed kojeg im je njegov rođak darovao i u samostan je pokušao uvesti opservante. Ipak, Mlečani su ponovno vratili trećoredce u Vižinadu.⁹⁸

---

⁹⁴ Ivančić, *Povjestne crte*, 243.

⁹⁵ Isto, 244.

⁹⁶ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 61-2.

⁹⁷ Isto, 62.

⁹⁸ Ivančić, *Povjestne crte*, 244-5.

10. Osamostaljivanje provincije i odnosi s ostalim granama franjevačkoga reda

Samostanski trećoredci sv. Franje nastali su iz zajednica svjetovnih franjevačkih trećoredaca. Svaka trećoredska zajednica (provincija) imala je svoj specifični početak i razvitak bez jače vidljivih međusobnih utjecaja jedne na drugu. Uočljivo je da su službena odobrenja sa strane službene Crkve (Rima) u pojedinim pokrajinama došla upravo u vrijeme reorganizacije i reformacije u prvom franjevačkom redu. Kod nas je uvriježeno neopravdano mišljenje da je početak naše zajednice vezan uz samostan sv. Ivana u Zadru godine 1439. Međutim i o. Stjepan Ivančić (1852-1925) u svojem djelu *Povjestne crte*, uzima ovaj datum kao sigurni početak Provincije, a datum je utemeljen na postojećem službenom dokumentu o darivanju crkve sv. Ivana i uvođenju u posjed sa strane zadarskog nadbiskupa. Postojanje trećoredaca, i to samostanskih trećoredaca, Ivančić vidi već u drugoj polovici 13. stoljeća, prema dokumentu koji navodi prema Cupilliu i Bianchiju. U parnici između opata Sv. Krševana u Zadru i opata Sv. Ambrozija u Ninu na završetku dokumenata stoji da su tu bili prisutni fra Damjan i fra Pavao eremiti i druga braća eremiti sv. Franje. Ovo je jedini dokument koji je ostao iz 13. i 14. stoljeća, na koji se oslanja o. Ivančić dokazujući postojanje trećeg samostanskog (eremitskog) reda do godine 1439, naime, do preuzimanja crkve sv. Ivana. Zatim se Ivančić koristi predajom o prihvaćanju moći sv. Šimuna od strane redovnika eremita god. 1273. u Zadru i samim prikazom na raki sv. Šimuna iz god. 1377.⁹⁹

Nastanak franjevaca trećoredaca u našim krajevima odvijao se, kao i u ostatku Europe, u uskoj povezanosti sa srednjovjekovnim pokorničkim pokretom ili, kako se često naziva, Redom pokornika. Srednjovjekovni dokumenti nam pokazuju široku prisutnost pokorničkoga pokreta u našim krajevima, posebno u priobalnim krajevima i otocima. Budući da su franjevci Manja braća bili prošireni širom hrvatskoga etničkoga prostora još u 13. st., može se pretpostaviti da se paralelno s njihovim širenjem odvijao proces nastanka franjevačkoga Trećega reda. Najstariji pisani podaci o njemu sežu u 1235. g. u Zadar. Također, vrlo rano nastaju i zajednice organiziranoga, redovničkoga života čiju povijest, u Dalmaciji, Istri i Kvarneru, možemo kontinuirano pratiti od druge polovice 14. st. Članovi tih zajednica, koje su u početku međusobno neovisne, polažu zavjete na ruke poglavara

---

⁹⁹ Runje, *Prema izvorima*, 34.

Manje braće, a žive najčešće u rubnim sredinama, izvan gradova, brinući se za niže slojeve društva. Od samih početaka u bogoslužju rabe hrvatskokrkvenoslavenski jezik i glagoljicu zbog čega su i danas poznati kao franjevci glagoljaši. Značajan događaj za našu povijest bio je ulazak u crkvenopravni posjed zadarskoga samostana sv. Ivana 1439. g., a kroz to stoljeće (15. st.) dolazi do međusobnoga povezivanja među trećoredskim zajednicama u Dalmaciji i Kvarneru. Papa Siksto IV. bulom *Soliciti de vestra unione*¹⁰⁰ od 8. travnja 1473. g. službeno je priznao neovisnost franjevac trećoredaca (iako je ona de facto već postojala). Nakon ponovnoga kratkoga gubitka samostalnosti pod nejasnim okolnostima krajem 15. st., zajednica (koja se već u prvoj polovici 16. st. u službenim dokumentima naziva Provincijom Dalmacije i Istre) doživjela je razdoblje velikoga uspona. Tada se protezala duž cijele obale od Kopra do Šibenika i brojila sljedeće samostane: Sv. Marija u Prvić Luci, Sv. Stjepan na Sustipancu kod Šibenika, Sv. Ivan kod Zadra, Sv. Pavao Pustinjak na Školjiću pokraj Preka, Sv. Mihovil na Zaglavu na Dugom otoku, Sv. Marija na Glavotoku, Sv. Marija Magdalena u Portu, Sv. Jeronim u Martinšćici, Sv. Marija u Bijaru kod Osora, Sv. Franjo u Rabu, Sv. Nikola u Porozini, Sv. Marija kod Vižinade i Sv. Grgur u Koprju. Prema dosadašnjim istraživanjima možemo sa sigurnošću govoriti o postojanju trećoredskih samostana i u drugim mjestima (kao npr. u Jajcu u Bosni). Područje rada franjevac trećoredaca bilo je dosta široko: od eremita, preko pastoralnih radnika do kulturnih djelatnika. Od poznatijih fratara iz tog vremena treba spomenuti fra Mateja Bošnjaka Mastilića, glagoljaša i zaslužnoga provincijala; fra Stjepana Belića, prvoga predavača staroslavenskoga jezika; fra Šimuna Klimantovića, auktora nekoliko glagoljskih kodeksa; fra Marina Rabljanina, fratra na glasu svetosti i dr.

Samostanski Treći red nastaje u isto vrijeme kad se u franjevačkom redu zamahala opservantska obnova, a i slijede iste kulturne impulse (strogo siromaštvo, heremitaže, veći broj laičke braće). Zbog toga se često događalo da trećoredce miješaju sa opservantima, a i oni, budući da često djeluju na istim područjima, ulaze u međusobne sukobe. Čak su i odijela trećoredaca i opservanata bila gotovo identična te ih je zbog toga običnom puku bilo teško razlikovati. Stoga su opservanti tražili od Svete Stolice da prisili trećoredce na promjenu odijela kako bi se raspršile zabune. Delegat Svete Stolice rapski biskup Ivan Scaffa je stoga 10. studenog u Rabu održao sudski proces kojim je trećoredcima određeno

---

¹⁰⁰ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog A, 18.

novi izgled redovničkog ruha sastavljenog od 4 dijela: „talara koji treba sezati *usque super terram*, pojasa od kože koji treba biti *absque aliquo ornatu*, kukuljice (kapuča) koja treba sezati preko pojasa, mantila koji treba odgovarati dužini talara.“¹⁰¹ Opservanti su također trećoredcima pokušavali osporiti neovisnost njihove provincije te je njihov provincijal htio obavljati nad njima vizitacije kao da su i dalje svjetovni trećoredci. U tim sporovima trećoredcima su se utekli neprijateljima svojih neprijatelja, konventualcima te su neko vrijeme bili formalno dio njihovog ogranka, ali uz autonomiju.

Godine 1601. poglavar talijanskih trećoredaca fra Giovanni Provenzano obavio je kanonski pohod dalmatinsko-istarske provincije i sazvao kapitul u samostanu na Rabu. Poslije pohoda podastro je papi Klementu VIII. izvješće o stanju trećoredaca u Dalmaciji, Istri i Kvarneru i predložio da ih sjedini s trećoredcima u Italiji u jedinstvenu zajednicu. Bulom *Pro nostri pastoralis muneris*¹⁰² od 2. rujna 1602. g. hrvatski trećoredci službeno su sjedinjeni s braćom u Italiji pod jednim generalnim ministrom. Treba, naime, spomenuti kako je Sveta Stolica i prije ove bule dalmatinsko-istarsku zajednicu smatrala de iure jedinstvenom s talijanskom, čije je konstitucije prihvatila, ali de facto je dalmatinski provincijal bio neovisan o talijanskim poglavarima. Od tada će mnogi fratri hrvatske provincije biti u upravi Reda, a dvojica će biti izabrana generalnim ministrima. Nakon sjedinjenja Provincija je nastavila rasti i razvijati se, djelujući bez posebnih poteškoća.

11. Klerikalizacija reda

Iako je prvenstveno usmjerenje redovnika osobno posvećenje, od samih početaka redovništva redovnici su imali i pastoralnu ulogu u Crkvi. U pojedinim razdobljima i područjima aktivno su sudjelovali u pastoralu. Čini mi se stoga da je prenaplašeno pokorničko i pustinjačko usmjerenje franjevac trećoredaca u prvim stoljećima, a nije istaknuto i njihovo pastoralno djelovanje. Poput sv. Franje koji je bio uzor vjerna slika Krista Isusa za nasljedovanje, može se reći da su i trećoredci aktivno sudjelovali u društvenom i crkvenom životu sredina gdje su živjeli. Iznijet ću samo nekoliko činjenica koje upućuju na pastoralnu angažiranost franjevac trećoredaca glagoljaša. Jedan je od jasnih pokazatelja pastoralnoga djelovanja to što su u svojim zajednicama i crkvama imali staroslavensku službu Božju. Vjernici su rado sudjelovali u službi Božjoj koja im je bila

---

¹⁰¹ Runje, *Prema izvorima II.*, 53.

¹⁰² Isto, 93-4.

razumljiva.

Izrazito poznati pastoralni angažman franjevac trećoredaca je u Prvić Luci. Prigodom otvaranja tamošnjega samostana i crkve 1463. godine kanonici lateranske bazilike u dopisu izričito naglašavaju neka imaju krsni zdenac.¹⁰³ Krsni je zdenac eminentno pastoralni objekt jer se po krštenju stvara zajednica vjernika u koju se pojedinac uključuje.

Franjevci trećoredci imali su samostane na osami, ali i u gradskim i prigradskim sredinama gdje su bili povezani s vjericima, pukom. Tako se može govoriti o bujnom društvenom životu u zadarskom predgrađu. Predgrađe nije pusto, ono je nastanjeno. U predgrađu se nalazilo nekoliko crkava i nekoliko hospicija ili hospitala u kojima su služili franjevci trećoredci kao kapelani i bolničari. Oni su bili pri ruci onima koji su zbog karantene morali ostajati izvan gradskih zidina i više od mjesec dana. U Koprnu se samostan nalazio u predgrađu. Crkva sv. Ivana i Male Gospe u predgrađu Zadra kao i crkva sv. Lazara bile su pristupačne vjericima. Redovnici na otocima nisu bili samo na osami nego i u nastanjenim mjestima (Sv. Petar ili Sv. Marija na Ižu, Sv. Grgur na Ugljanu, Sv. Kuzma i Damjan na Ugljanu). Zaglav na Dugom otoku nastanjeno je mjesto već na početku 15. stoljeća, a razlog tomu što nemamo ranijih potvrda možda je to što još nisu istraženi svi arhivski podatci.

Druga polovica 14. stoljeća, 15. i prva polovica 16. stoljeća s pravom se smatraju zlatnim razdobljem glagoljaša i glagoljaštva općenito. Upravo su u to vrijeme franjevci trećoredci veoma aktivni pastoralni radnici. U drugoj polovici 14. stoljeća franjevci trećoredci spominju se kao ispovjednici. Služili su kao kapelani u lazaretima. Fra Stjepan, nastanjen kod Sv. Ivana „heremitarum“, 15. travnja 1399. kao zastupnik i upravitelj leprozorija Sv. Križa prima dvadeset libara iz oporuke pok. Jakova Semoja, svećenika glagoljaša za leproze u Sv. Križu.¹⁰⁴ Mauro pok. Stjepana Grisogona, u oporuci 30. srpnja 1402 ostavlja fra Stjepanu, glagoljašu („de littera Sclava“) koji živi pokraj sv. Ivana „de Eremitis“, dvadeset i pet lakata robe za odjeću, osam modija vina i osam kvarata pšenice, uz preporuku neka se moli za njega i njegove. Fra Fabijan se od 1410. do 1430. često u dokumentima spominje kao ispovjednik, kapelan u leprozoriju On je glagoljaš i prima iz

---

¹⁰³ Runje, *Prema izvorima II.*, 41.

¹⁰⁴ Isto, 41.

oporuke glagoljske knjige. Fra Fabijan je ujedno neko vrijeme bio vrhovni poglavar franjevac trećoredaca.¹⁰⁵

Pastoralni rad trećoredaca nije dovoljno istaknut u dosadašnjim izlaganjima. Razumljivo je da je rad u predgrađu Zadra ili u Koprju bio različit od onoga na prilično izoliranom Glavotoku ili Sustipancu. No i na Glavotoku su trećoredci uključeni u pastoral, jer je to proštenišno svetište posvećeno Majci Božjoj koje vjernici rado posjećuju. K tomu oni su tu i u službi moreplovaca kao i susjednoga pučanstva. Vjernici su pak fratrima u oporukama ostavljali da izgovaraju svete mise za njih i njihove pokojne.

U drugoj polovici 15. stoljeća u samom Zadru trećoredci služe kao ispovjednici i kapelani i u samostanu redovnica klarisa. Kapelansku službu u crkvi sv. Nikole (kod klarisa) u Zadru zacijelo je nekoliko godina obavljao svećenik redovnik trećoredac fra Bartol. Prvi siguran podatak o fra Bartolu potječe iz 7. studenoga 1465. godine. Naime Katarina, supruga Jakova Gojšića predaje svoj posjed iznad zadarske luke fratru franjevcu trećoredcu Bartolu, sinu pok. Jurja Stojšića i njegovim nasljednicima, tj. fratarskoj zajednici.¹⁰⁶

U svemu ovome, treba istaknuti posebnu značajku franjevac trećoredaca u Hrvatskoj od njihova nastanka u srednjem vijeku sve do druge polovice 19. stoljeća to što su u javnom i privatnom životu upotrebljavali hrvatski jezik i glagoljicu, a u liturgiji staroslavenski/starocrkvenoslavenski jezik i glagoljicu. Članovi Provincije bili su obvezni upotrebljavati starocrkvenoslavenski jezik u liturgiji sve do Drugoga vatikanskoga sabora, kada je u liturgiju uveden živi hrvatski jezik. Starocrkvenoslavenski jezik upotrebljavan u liturgiji bio je hrvatska redakcija staroga općeslavenskoga jezika koji je dugo bio razumljiv i širim narodnim masama. Zlatno doba formiranja starocrkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije završeno je do kraja 14. stoljeća. Franjevci trećoredci u Hrvatskoj bili su jedini redovnici koji su s većim dijelom dijecezanskoga klera na području Dalmacije i naseljenih otoka upotrebljavali starocrkvenoslavenski jezik u rimskom obredu.

12. Pravilo i konstitucije

---

¹⁰⁵ Runje, *Prema izvorima II.*, 41.

¹⁰⁶ Isto, 42.

12.1. Pravilo

Svi franjevački redovi, pa tako i Treći red, su živjeli u općim linijama poput ostalih redovnika prosjačkog tipa, ali su u mnogim pojedinostima živjeli na svoj način. Bio je to skroman život u neuglednim samostanima.

Pravilo koje su obdržavali i po kojem su živjeli, dobar je pokazatelj njihova života i ustrojstva. To je bilo Pravilo Nikole IV., koje je potvrđeno i odobreno godine 1289. U Arhivu Provincije u Zagrebu nalaze se dva primjerka pravila Nikole IV. iz polovice XV. stoljeća. Jedan primjerak na pergameni prepisao je godine 1453. u Šibeniku Grgur Kopjević, rodom iz Knina.¹⁰⁷ Također postoji i prijepis Pravila Nikole IV. iz godine 1466. Taj primjerak prepisan je u Rimu na zahtjev fra Mihovila, franjevca trećoredca, »de nacione Graeci«, a ovjerovilo ga je nekoliko javnih bilježnika i među ostalima poznati auditor Fantino de Valle. U uvodu toga prijepisa nalazi se i pismo pape Eugena IV. od 16. prosinca 1431. kojim je papa izuzeo franjevce trećoredce od izravne uprave franjevaca Manje braće.¹⁰⁸

Pravilo Nikole IV. nije pisano za redovnički život (samostan), nego je sastavljeno za braću i sestre koji žive u u eremitažima i u svijetu kao svjetovni trećoredci, ali je bilo obvezatno i za samostanske trećoredce. Tijekom stoljeća samostanski su trećoredci za uređenje nutarnjeg samostanskog redovničkog života imali svoje posebne statute i konstitucije. U Hrvatskoj su poznate Konstitucije franjevaca trećoredaca sastavljene i potvrđene 14. travnja 1492. na Školjiću, danas redovito zvane Klimantovićeve Konstitucije jer je fra Šimun Klimantović tada bio gvardijan na Školjiću i ujedno tajnik (»škritur«) kapitula.¹⁰⁹

U sačuvanim kodeksima iz XVI. stoljeća uz Pravilo Nikole IV. slijedi tekst »Oporuke« sv. Franje. Budući da je »Oporuka« sv. Franje, koju je napisao pred svoju smrt, jedan od najautentičnijih pokazatelja pokorničke duhovnosti sv. Franje, to je i dokaz da su franjevci trećoredci nastojali što strože obdržavati Pravilo i redovničke zakone. U Oporuci sv. Franjo zahtijeva: »I ne recite, bratija moja, da je ovo druga Regula. Da ovo jest spomenutije i naučenije i moj testament koga ja brat Frančisko malahni činim vam, bratja

---

¹⁰⁷ Runje, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci glagoljaši*, 174.

¹⁰⁸ Runje, *Prema izvorima II*, 157-8.

¹⁰⁹ Runje, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci glagoljaši*, 175.

moja blagoslovljena. Zato da Regula ku jesmo obećali Gospodinu Bogu, da je bolje katoličanskim zakonom ob služujemo. A ministar jeneral i vsi ini ministri i kuštodi, budete dužni pod posluh ne pridati ka ovim ričem ni ujati ni umanjhati. I vazda imijte ovo pisanije sa sobom poli Regulu. I va vsakih kapitulih ke čine kada čtu Regulu, čti takoje i ove riči moga tastamenta.«¹¹⁰ Obrazac zavjetovanja na Pravilo Nikole IV. (»ku est potvrdil gospodin papa Nikula IV«) donosi također u zborniku fra Šimun Klimantović.

Pravilo Nikole IV. i Oporuka kao temeljni duhovni izvori duhovnosti franjevac trećoredaca davali su i posebni pečat cjelokupnom strogom redovničkom životu zajednice. Tijekom XV. stoljeća imamo nekoliko potvrda da je temeljni izvor duhovnosti Pravilo Nikole IV. i Oporuka, na koje se trećoredci pozivaju. Godine 1402. u Zadru se četvorica braće zavjetuju na Pravilo. Fra Ivan prima fra Tomaša u Rabu godine 1450. i izričito kaže da fra Tomaš već odavna dobro pozna Pravilo franjevac trećoredaca. Fra Franjo provincijal nosi sa sobom u Rab na sudski proces godine 1466. uz ostale dokumente Pravilo reda.¹¹¹

12.2. Konstitucije

Konstitucije su odobrene i potvrđene na kapitolu održanom u četvrtak 12. travnja 1492. na Školjiću, gdje se tih dana održavao kapitul, vrhovno zakonodavno tijelo redovničke zajednice. Uz provincijala fra Ivana Pokrajčića ondje su bili savjetnici provincije, gvardijani pojedinih samostana i izabrani delegati pojedinih samostanskih zajednica.¹¹²

Konstitucije su, uz *Pravilo* i druge spise duhovnoga sadržaja, dokument važan za redovnički život.

Konstitucije se sastoje od 38 kapitula (točaka). U njima se propisuje kako se treba vladati u slučajevima kada pojedini brat ili braća ne obavljaju svoje redovničke dužnosti ili se loše vladaju. *Konstitucije* su zapravo kazneni zakon. U tih 38 kapitula¹¹³ naglašen je strog način pokorničkoga života braće redovnika trećoredaca sv. Franje u Provinciji Dalmaciji. *Konstitucije* su odraz ozračja vremena u kojem su nastale. U to vrijeme bila je opća crkvena praksa da se za svaki pojedini prekršaj snosi odgovarajuća kazna. Dio propisa kapitula nastao je uz postojeće probleme u zajednici koji su se nastojali sankcionirati. Dio kapitula preuzet je iz općega crkvenog zakonika koji je bio na snazi.

---

¹¹⁰ Runje, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci glagoljaši*, 175.

¹¹¹ Isto, 176.

¹¹² Runje, *Prema izvorima II.*, 197.

¹¹³ Ivančić, *Povjestne crte*, Prilog D, 218-220.

Tako se za prekršaj pronevjere ispovjedne tajne (kapitul 8) trajno gubi pravo na dijeljenje sakramenta ispovijedi. Nije dopušteno propovijedati i ispovijedati bez suglasja (dopuštenja) viših vlasti (kapitul 17). Ako bi tko fizički nasrnuo na vrhovnoga poglavara (kapitul 3) može ga odriješiti samo Sveti Otac. Redovnik ne smije ići na sud pred svjetovnoga sudca i slično.

U *Konstitucijama* se nalaze propisi za redovnički život koji su bili na snazi u to doba, kao što je npr. ako bi tko otpao od reda („apostata“), pa bi se želio vratiti u red, dužan je ponovno obaviti godinu novicijata, a snosi i druge propisane kazne (kapitul 32). Zabranjuje se odavati redovničke odluke svjetovnjacima. Ako bi tko krivotvorio poglavareva pisma ili učinio sličan propust vezan uz unutarnje ustrojstvo zajednice, također bi bio kažnjen. Želi se pod svaku cijenu naglasiti samosvojna redovnička zajednica kojoj se iz određenih krugova niječe samostojnost.

Godine 1475. zajednica franjevac trećoredaca u Italiji na općem zboru (kapitulu) održanom u Firenci sastavila je statute. Do danas nije poznat nijedan primjerak tih uređenih i propisanih statuta. A kako su naši glagoljaši bili u vezi s trećoredskim zajednicama u Italiji, moguće je da je dio odredaba koje su ondje vladale prešao i u Konstitucije franjevac trećoredaca u Provinciji Dalmaciji. U Konstitucijama se uostalom mogu naći neki termini koji nas navode na pomisao da su neki kapituli prijevod ili prerada nekih drugih konstitucija i statuta. Tako termin „falsal“ (kapitul 6) u značenju krivotvoriti, „fala“ (kapitul 32) - propust ili prekršaj, „v komun“ (kapitul 33) - u zajednicu. U kapitulu 31. govori se o bratu koji bi drugomu bratu „postavio“ ili namjerno pripisao kakav izmišljeni prekršaj: neka se onaj koji je to pripisao bratu ili izmislio nešto loše o njemu kazni kaznom koju bi trebao izvršiti osumnjičeni. Cijela rečenica, cijeli kapitul po svojoj stilizaciji daje naslutiti da je prijevod: „Ki bi bratu niki govor postavil postmi (?) za ki je pokoru strpi, da mu se da ona pokora ku bin' brat trpil.“ Tako riječ „postmi“ u hrvatskom nema nikakva značenja, a mogla bi vjerojatno biti prijepis, ili možda potječe od glagola „postare“, što znači namjestiti, postaviti, a tako je donekle i prevedeno u hrvatskom - „postavil“. Istina, *Konstitucije* su sastavljene i odobrene u Dalmaciji, gdje je u to vrijeme bio vrlo jak utjecaj latinskoga i talijanskoga jezika.¹¹⁴

---

¹¹⁴ Runje, *Prema izvorima II.*, 197-200.

Zaključak

Franjevci trećoredci glagoljaši ostvaruju, dakle, kontinuitet od šest stoljeća postojanja organizirane redovničke institucije i još makar stoljeće više postojanja same zajednice. Možemo reći da su autohtona hrvatska zajednica, zajednica koja je nikla i razvijala se upravo na hrvatskome prostoru. Kroz povijesne mijene mijenjao se i sastav zajednice: tako su, od prvotnih srednjovjekovnih zajednica u kojima su živjeli redovnici s različitih prostora (Dalmacija, Kvarner, Istra, Lika, Bosna), zajednicu donedavno činili uglavnom redovnici iz Dalmacije i Kvarnera, da bi u najnovija vremena ona ponovno postala istinski hrvatska, s redovnicima iz svih krajeva hrvatskoga etničkoga prostora. Ljubomorno čuvajući glagoljaško bogoslužje, franjevci trećoredci glagoljaši su sačuvali hrvatski nacionalni identitet u priobalnim krajevima u teškim vremenima tuđinskih vlasti, ali i vjernost puka Katoličkoj crkvi. Skromni i jednostavni život fratara u malim, neuglednim samostanima, obilježen fizičkim radom i mnogobrojnim odricanjima, duboko su se usjekli u svijest običnoga puka, sve do danas.

Franjevačke su zajednice svojim djelovanjem kroz protekla stoljeća izgrađivale Crkvu i kulturu u našem hrvatskom narodu. Bliski običnom puku, učili su ga od najobičnijih poslova agrikulture do pismenosti, znanosti i umjetnosti. Najvažnija i najvrednija kulturna uloga franjevacu u hrvatskom narodu, po riječima kardinala Kuharića, "...bila je u izgrađivanju moralnog života u našem narodu, u pružanju pomoći našem čovjeku da upozna Isusa Krista, da živi u ljubavi i pravdi, da ljubi slobodu i poštenje. Ljubav prema čovjeku, koju je sv. Franjo naučio od Isusa Krista, bila je uvijek velika odlika franjevačkog života."¹¹⁵

Franjevački duh prenošen je na hrvatski narod još za života sv. Franje. Razvijao se, napredovao i rastao kroz proteklih osam stoljeća. I danas su najbrojniji redovnici u hrvatskom narodu franjevci, a i među redovnicama najbrojnije su kongregacije franjevačkog usmjerenja. Vjerojatno će i budući novi redovi ili ustanove posvećenog života nositi u sebi pečat duše sv. Franje.

---

¹¹⁵ T. Šagi-Bunić, "Sveti Franjo Asiški u povijesti hrvatskog naroda," u: *Franjini dani*, (Split: Zbornik Kačić, 1988), 90.

Bibliografija

Izvori:

Čelanski, Toma. *Vita prima*. Preveo D. Damjanović. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda: 1977.

Ivančić, Stjepan, *Povjestne crte o samostanskom III. Redu s.o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržavi: sa priložima*, Zadar, Odlikovana tiskarna E.Vitaliani, 1910.

Literatura:

Badurina, Anđelko. *Uloga samostana u urbanizaciji jadranske obale*, Peristil 21 (1978): 131-134.

_____. *Datja i prijatja. Primici i izdaci samostana franjevaca trećoredaca glagoljaša u Martinšćici na otoku Cresu*, Knjiga 1. 1578-1618. Rijeka: Povijesni arhiv u Rijeci, 1995.

Barun, Anđelko. „Franjevci u hrvatskom narodu.“ U: *Kalendar sv. Ante 1997*. Livno/Sarajevo: Svjetlo riječi, 1997.

Botica Ivan, Tomislav Galović, fra Kristijan Kuhar. „Predgovor.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 47 (2015): 13-15.

Buljat, Ana. *Sveti Dominik i Red propovjednika*. Zagreb: Dominikanska naklada Istina, 2012.

Esser, Kajetan. *Pregled povijesti frajevačkog reda*. Sarajevo: Franjevačka teologija, 1972.

Franzen August. *Pregled povijesti crkve*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.

Galović, Tomislav. *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*, Rijeka: Općina Malinska-Dubašnica, Malinska – Izdavačka kuća Adamić, Rijeka – Povijesno društvo otoka Krka, Krk (*Krčki zbornik*, sv. 48., Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka, sv. 42.), 2004.

- _____. *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*, knjiga II., Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka (*Krčki zbornik*, sv. 73., *Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka*, sv. 64), Općina Malinska-Dubašnica, Naklada Kvarner, 2019.
- Goldstein, Ivo i Borislav Grgin. *Europa i sredozemlje u srednjem vijeku*. Novi Liber, Zagreb, 2006.
- Iriarte, Lazaro. *Povijest franjevaštva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2013.
- Ivančić, Stjepan, *Povijesne crte o samostanskom III. Redu s.o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržavi: sa priložima*, Zadar, Odlikovana tiskarna E.Vitaliani, 1910.
- Jelić, Roman. „Grgur Mrganić.“ *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 6-7(1960): 487-508.
- Mandić, Dominik. *Franjevačka Bosna*. Rim: Hrvatski povijesni institut, 1968.
- Majnarić, Ivan. „Zaglavaska zadužbina sv. Mihovila iz očišta Grgura Mrganića.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 48(2017): 65-87.
- Patafta, Daniel. *Franjevačko 13. stoljeće. Povijest, teologija, duhovnost*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2018.
- Runje, Petar. *Pokornički pokret i franjevci trećoredci glagoljaši: 13.-16.st*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.
- _____. *Prema izvorima*. Zagreb: Provincijalat franjevac trećoredaca, 1990.
- _____. *Prema izvorima II*. Krk-Zagreb: Povijesno društvo otoka Krka, Provincijalat franjevac trećoredaca, 2012.
- Šagi-Bunić, Tomislav. “Sveti Franjo Asiški u povijesti hrvatskog naroda.” U: *Franjini dani*. Split: Zbornik Kačić, 1988.
- Šanjek, Franjo. *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.
- Štefanić, Vjekoslav. „Glagoljaši u Kopru god. 1476-1806.“ *Starine* 46(1956): 203-329.

Prilog

Sv. Ivan Krstitelj izvan Zadra¹¹⁶

---

¹¹⁶ Sve slike su preuzete sa <https://franjevcitrecoredci.hr/>

Sv. Pavao na otočiću Galevcu (Školjiću) pokraj Preka

Sv. Mihovil u Zaglavu na Dugom otoku

Sv. Marija u Prvić Luci kod Šibenika

Sv. Marija u Bijaru kod Osora

Sv. Nikola u Porozini na otoku Cresu

Sv. Marija od Bezgrešnog Začeca u Glavotoku na otoku Krku

Sv. Jeronim u Martinšćici na otoku Cresu

Sv. Franjo u Rabu

Sv. Marija Magdalena u Portu na otoku Krku

Sv. Marija od Božjeg Polja kod Vižinade u Istri